Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MICHAL BOBEK
της 5ης Ιουνίου 2018 [1]

Υπόθεση C-167/17

Volkmar Klohn
κατά
An Bord Pleanála
παρισταμένων των:
Sligo County Council,
Maloney and Matthews Animal Collections Ltd

[αίτηση του Supreme Court (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ιρλανδία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Περιβάλλον – Εκτίμηση επιπτώσεων – Πρόσβαση σε διαδικασία αναθεωρήσεως – Απαίτηση περί μη απαγορευτικού κόστους των διαδικασιών αναθεωρήσεως – Έννοια του "μη απαγορευτικού κόστους" – Γενική αρχή δικαίου – Διαχρονική εφαρμογή – Άμεσο αποτέλεσμα – Δεδικασμένο – Συνέπειες αποφάσεως περί επιδικάσεως εξόδων που έχει καταστεί αμετάκλητη»

I. Εισαγωγή

1. Στις 24 Ιουνίου 2004, ο Volkmar Klohn υπέβαλε αίτηση χορηγήσεως άδειας για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος (άδεια δικαστικού ελέγχου) ενώπιον των ιρλανδικών δικαστηρίων κατά της αποφάσεως του An Bord Pleanála (οργανισμού χωροταξίας, Ιρλανδία, στο εξής: οργανισμός χωροταξίας), με την οποία χορηγήθηκε οικοδομική άδεια για την κατασκευή εγκαταστάσεων ελέγχου νεκρών ζώων κοντά στο αγρόκτημά του. Η σχετική άδεια δικαστικού ελέγχου χορηγήθηκε την 31η Ιουλίου 2007. Ωστόσο, το αίτημά του V. Klohn απορρίφθηκε εν συνεχεία κατ' ουσίαν τον Απρίλιο του 2008 και τον Μάιο του 2008 εκδόθηκε εις βάρος του διάταξη με την οποία καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα. Τον Ιούνιο του 2010, ο Taxing Master εξέδωσε απόφαση με την οποία τα εν λόγω δικαστικά έξοδα καθορίστηκαν στο ποσό των 86 000 ευρώ περίπου.

2. Ο V. Klohn στράφηκε κατά της αποφάσεως του Taxing Master, προβάλλοντας ότι δεν τήρησε την απαίτηση περί «μη απαγορευτικού κόστους» των διαδικασιών αναθεωρήσεως, η οποία προβλέπεται στην οδηγία 2003/35/ΕΚ [2] (στο εξής: κανόνας ΜΑΚ). Το High Court (ανώτερο δικαστήριο, Ιρλανδία) επικύρωσε την απόφαση του Taxing Master. Ο V. Klohn άσκησε έφεση ενώπιον του Supreme Court (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ιρλανδία), το οποίο είναι και το αιτούν δικαστήριο στην παρούσα υπόθεση.

1 Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Μαΐου 2003, σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου – Δήλωση της Επιτροπής (ΕΕ 2003, L 156, σ. 17).

3. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί: α) εάν ο κανόνας ΜΑΚ έχει εφαρμογή ratione temporis, β) εάν ο κανόνας ΜΑΚ έχει άμεσο αποτέλεσμα ή υφίσταται απλώς υποχρέωση σύμφωνης με αυτόν ερμηνείας και γ) εάν ο Taxing Master και/ή το εθνικό δικαστήριο που ελέγχει την απόφασή του υποχρεούται να εφαρμόσει τον κανόνα ΜΑΚ, παρά το γεγονός ότι η διάταξη περί δικαστικών εξόδων έχει καταστεί αμετάκλητη.

II. Το νομικό πλαίσιο

Α. Το διεθνές δίκαιο

1. Σύμβαση του Aarhus

4. Το άρθρο 9 της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψεως αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε θέματα περιβάλλοντος (στο εξής: Σύμβαση του Aarhus) τιτλοφορείται «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη» και προβλέπει τα εξής:

«1. Κάθε μέρος, στο πλαίσιο της εθνικής του νομοθεσίας, εξασφαλίζει ότι οποιοδήποτε άτομο θεωρεί ότι το αίτημά του για πληροφορίες κατά το άρθρο 4 έχει αγνοηθεί, [έχει] απορριφθεί αδίκως, είτε εν μέρει, είτε εξ ολοκλήρου, έχει απαντηθεί ανεπαρκώς ή κατά τα άλλα δεν έχει αντιμετωπισθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του εν λόγω άρθρου, διαθέτει πρόσβαση σε διαδικασία επανεξέτασης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλου ανεξάρτητου και αμερόληπτου φορέα που καθορίζεται διά νόμου.

[…]

4. Επιπλέον, και υπό την επιφύλαξη της παραγράφου 1, οι διαδικασίες που αναφέρονται στις παραγράφους 1, 2 και 3, προβλέπουν κατάλληλη και αποτελεσματική επανόρθωση, συμπεριλαμβανομένων προσωρινών μέτρων, όπως ενδείκνυται, και είναι αμερόληπτες, δίκαιες, έγκαιρες και μη απαγορευτικά δαπανηρές. Οι αποφάσεις κατά το παρόν άρθρο δίδονται εγγράφως ή καταγράφονται. Στις αποφάσεις των δικαστηρίων, και όποτε είναι δυνατόν των άλλων φορέων, έχει πρόσβαση το κοινό.

[…]»

Β. Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1. Οι οδηγίες 85/337 και 2003/35

5. Κατά την οδηγία 85/337/ΕΟΚ[3] για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (στο εξής: οδηγία σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού), τα δημόσια και ιδιωτικά έργα που μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον πρέπει να υποβάλλονται σε εκτίμηση όσον αφορά τις εν λόγω επιπτώσεις. Επίσης, η οδηγία θεσπίζει απαιτήσεις συμμετοχής και διαβουλεύσεως του κοινού κατά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων για την αδειοδότηση τέτοιων έργων.

3 Οδηγία του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ 1985, L 175, σ. 40).

6. Μετά την υπογραφή της Σύμβασης του Aarhus από την Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα), η ως άνω οδηγία τροποποιήθηκε από την οδηγία 2003/35, με την οποία εισήχθη στην οδηγία το άρθρο 10α σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Η διάταξη αυτή προβλέπει τα ακόλουθα:

«Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι, σύμφωνα με το εθνικό νομικό τους σύστημα, κάθε μέλος του ενδιαφερόμενου κοινού: […] έχει πρόσβαση σε μια διαδικασία εξέτασης […] προκειμένου να αμφισβητήσει την ουσιαστική ή τη διαδικαστική νομιμότητα αποφάσεων, πράξεων ή παραλείψεων που εμπίπτουν στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας […].

Οι σχετικές διαδικασίες πρέπει να είναι ορθές, δίκαιες, εμπρόθεσμες και να μην έχουν απαγορευτικό κόστος.

Για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας των διατάξεων του παρόντος άρθρου, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να τίθενται στη διάθεση του κοινού οι πρακτικές πληροφορίες σχετικά με την πρόσβαση στις διοικητικές και δικαστικές διαδικασίες αναθεώρησης.»

7. Στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2003/35, με τίτλο «Εφαρμογή», ορίζεται ως προθεσμία μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας η 25η Ιουνίου 2005.

Γ. Ιρλανδικό δίκαιο

8. Κατά την Order 99, rule 1, των Rules of the Superior Courts (κανονισμού ανώτερων δικαστηρίων), η επιδίκαση των εξόδων συναρτάται προς την έκβαση της διαφοράς. Ο ηττηθείς διάδικος, πέραν των ιδίων εξόδων, πρέπει να καταβάλει και τα έξοδα του αντιδίκου. Αυτός είναι μεν ο γενικός κανόνας, αλλά το δικαστήριο έχει την εξουσία να αποκλίνει από αυτόν, αν το δικαιολογούν οι συγκεκριμένες περιστάσεις της υποθέσεως.

9. Με την απόφασή του της 16ης Ιουλίου 2009, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας[4], το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η Ιρλανδία δεν είχε μεταφέρει στην εθνική νομοθεσία τον κανόνα ότι οι διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν απαγορευτικό κόστος, όπως ορίζεται στο άρθρο 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Κατόπιν της εν λόγω απόφασης, η Ιρλανδία εισήγαγε στον Planning and Development Act 2000 (χωροταξικό και αναπτυξιακό νόμο του 2000) την ενότητα 50Β (όπως έχει τροποποιηθεί), οπότε, στο πλαίσιο της εφαρμογής του εν λόγω νόμου, κάθε διάδικος υποχρεούται μεν να φέρει τα δικαστικά του έξοδα, αλλά τα δικαστήρια μπορούν να παρεκκλίνουν από τους εν λόγω κανόνες την περίπτωση υποθέσεων εξαιρετικής σημασίας.

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και τα προδικαστικά ερωτήματα

10. Τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υποθέσεως ανατρέχουν στο 2004 και στη χορήγηση οικοδομικής άδειας για την κατασκευή στο Achonry, στην κομητεία Sligo της Ιρλανδίας, μονάδας ελέγχου νεκρών ζώων, για αγελάδες από όλη την Ιρλανδία, στο πλαίσιο της αντιμετωπίσεως της επιζωοτίας της σπογγώδους εγκεφαλοπάθειας των βοοειδών. Ο V. Klohn, προσφεύγων της κύριας δίκης, είναι ιδιοκτήτης αγροκτήματος πλησίον της προτεινόμενης τοποθεσίας ανεγέρσεως της εγκαταστάσεως.

11. Με αίτηση της 24ης Ιουνίου 2004, ο V. Klohn ζήτησε να του χορηγηθεί άδεια για την άσκηση ενδίκου βοηθήματος κατά της χορηγήσεως οικοδομικής άδειας από τον οργανισμό χωροταξίας. Από τα επιχειρήματα του προσφεύγοντος συνάγω ότι το ένδικο βοήθημα είχε ως βάση τη μη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψεως της αποφάσεως και το ότι η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων θα ολοκληρωνόταν μετά την κατασκευή της εγκαταστάσεως.

4 C-427/07, EU:C:2009:457, σκέψεις 92 έως 94.

12. Στον V. Klohn χορηγήθηκε άδεια να κινήσει τη σχετική διαδικασία στις 31 Ιουλίου 2007. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ενώπιον του Δικαστηρίου επιβεβαιώθηκε ότι η τριετής καθυστέρηση για τη λήψη αποφάσεως επί της αιτήσεως δικαστικού ελέγχου δεν οφειλόταν σε πράξεις ή παραλείψεις των διαδίκων, αλλά ήταν μάλλον αποδοτέα στον φόρτο εργασίας του δικαστηρίου που επιλήφθηκε της αιτήσεως.

13. Με απόφαση της 23ης Απριλίου 2008, το High Court (ανώτερο δικαστήριο) απέρριψε την αίτηση του V. Klohn επί της ουσίας της υποθέσεως.

14. Στις 6 Μαΐου 2008, το High Court (ανώτερο δικαστήριο) απεφάνθη επί των δικαστικών εξόδων, εφαρμόζοντας τον συνήθη κανόνα, κατά τον οποίο «η επιδίκαση των εξόδων συναρτάται προς την έκβαση της επιλύσεως της διαφοράς». Σύμφωνα με αυτόν τον κανόνα, στο καθού και στον παρεμβάντα της κύριας δίκης (ήτοι την κατασκευάστρια εταιρία των εγκαταστάσεων) αναγνωρίστηκε το δικαίωμα να ανακτήσουν τα έξοδά τους από τον V. Klohn, ως ηττηθέντα διάδικο.

15. Έξοδα επιδικάστηκαν μόνο ως προς την κατ' ουσίαν αίτηση δικαστικού ελέγχου και όχι ως προς την αίτηση για χορήγηση άδειας κινήσεως της διαδικασίας δικαστικού ελέγχου. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, δεδομένου ότι η άδεια χορηγήθηκε στον V. Klohn στις 31 Ιουλίου 2007, τα εν λόγω έξοδα αναλήφθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας 2003/35, με την οποία προστέθηκε το άρθρο 10α (ο κανόνας ΜΑΚ) στην οδηγία σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού.

16. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, η διάταξη περί δικαστικών εξόδων δεν περιελάμβανε καθορισμό του ποσού των εξόδων που θα μπορούσαν να επιδικαστούν εις βάρος του V. Klohn. Από την πλευρά του ο V. Klohn διευκρινίζει ότι για την υποβολή της αιτήσεως για χορήγηση άδειας και για την υποβολή της αιτήσεως δικαστικού ελέγχου καθ' εαυτήν κατέβαλε περίπου 32 000 ευρώ.

17. Μετά την επιδίκαση των δικαστικών εξόδων, ο υπολογισμός του ποσού των δαπανών που είχαν ευλόγως αναληφθεί παραπέμφθηκε στον Taxing Master του High Court (ανωτέρου δικαστηρίου). Ενώπιον του Taxing Master, ο V. Klohn υποστήριξε ότι δυνάμει των άρθρων 3, παράγραφος 8, και 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus και του άρθρου 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού το υπό καθορισμό ύψος των εξόδων δεν πρέπει να είναι «απαγορευτικό».

18. Η απόφαση του Taxing Master εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2010. Ο οργανισμός χωροταξίας είχε αρχικά ζητήσει ποσό περίπου 98 000 ευρώ. Ο Taxing Master καθόρισε την καταβλητέα προς τον οργανισμό χωροταξίας δικαστική δαπάνη σε περίπου 86 000 ευρώ.

19. Ο V. Klohn ζήτησε εν συνεχεία να υποβληθεί σε δικαστικό έλεγχο η απόφαση του Taxing Master ενώπιον του High Court (ανωτέρου δικαστηρίου). Το εν λόγω δικαστήριο επικύρωσε τη διάταξη του Taxing Master. Κατόπιν, ο V. Klohn άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως του High Court (ανωτέρου δικαστηρίου) ενώπιον του Supreme Court (Ανωτάτου Δικαστηρίου).

20. Για λόγους σαφήνειας, το χρονοδιάγραμμα των βασικών γεγονότων της υποθέσεως μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

– 25 Ιουνίου 2003: δημοσίευση και έναρξη ισχύος της οδηγίας 2003/35 [5]·

– 30 Απριλίου 2004: απόφαση του οργανισμού χωροταξίας·

– 24 Ιουνίου 2004: κίνηση της διαδικασίας (αίτηση χορηγήσεως άδειας για άσκηση ενδίκου βοηθήματος κατά οικοδομικής άδειας)·

5 Με το άρθρο 7 της οδηγίας 2003/35 ορίστηκε ως χρόνος ενάρξεως ισχύος της η ημέρα δημοσιεύσεώς της στην *Επίσημη Εφημερίδα*.

– 25 Ιουνίου 2005: λήξη της προθεσμίας μεταφοράς·

– 31 Ιουλίου 2007: χορήγηση άδειας για άσκηση ενδίκου βοηθήματος·

– 23 Απριλίου 2008: απόφαση επί της ουσίας·

– 6 Μαΐου 2008: καταδίκη του V. Klohn στα δικαστικά έξοδα·

– 24 Ιουνίου 2010: απόφαση του Taxing Master επί του ποσού των εξόδων·

– 11 Μαΐου 2011: απόρριψη της προσφυγής κατά της αποφάσεως του Taxing Master.

21. Έχοντας αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Supreme Court (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής τρία προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Δύναται η κατά το άρθρο 10α της [οδηγίας 85/337] απαίτηση περί "μη απαγορευτικού κόστους" να έχει εφαρμογή σε υπόθεση όπως η υπό κρίση, στην οποία η προσβληθείσα άδεια εκδόθηκε πριν από τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της [οδηγίας 2003/35] στην εσωτερική έννομη τάξη, και στην οποία η δίκη για την προσβολή της εν λόγω άδειας κινήθηκε επίσης πριν από την ημερομηνία αυτή; Σε καταφατική περίπτωση, έχει η απαίτηση της [οδηγίας 85/337] περί "μη απαγορευτικού κόστους" εφαρμογή σε όλα τα δικαστικά έξοδα που προέκυψαν στο πλαίσιο της δίκης αυτής ή μόνο στα δικαστικά έξοδα που προέκυψαν μετά τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη;

2) Ο εθνικός δικαστής, ο οποίος διαθέτει εξουσία εκτιμήσεως όσον αφορά την καταδίκη του ηττηθέντος διαδίκου στα δικαστικά έξοδα, ελλείψει οποιουδήποτε μέτρου θεσπισθέντος από το οικείο κράτος μέλος για τη μεταφορά του άρθρου 10α της [οδηγίας 85/337] στην εσωτερική έννομη τάξη, οφείλει, όταν εκδίδει απόφαση σχετικά με τα δικαστικά έξοδα σε δίκη εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως, να διασφαλίσει ότι η απόφασή του δεν θα έχει ως αποτέλεσμα να καταστήσει "απαγορευτικό" το κόστος της δίκης, είτε επειδή η σχετική διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα είτε επειδή τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να ερμηνεύουν τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες κατά τρόπο που, στο μέτρο του δυνατού, να εκπληρώνουν τους σκοπούς του άρθρου 10α;

3) Όταν η καταδίκη στα δικαστικά έξοδα δεν συνοδεύεται από κανέναν περιορισμό και, ελλείψει ασκήσεως ενδίκου μέσου κατ' αυτής, θεωρείται πλέον αμετάκλητη κατά το εθνικό δίκαιο, απαιτεί το δίκαιο της Ένωσης:

   α) ο Taxing Master ο οποίος έχει, βάσει του εθνικού δικαίου, το καθήκον καθορισμού του ύψους των δικαστικών εξόδων στα οποία ευλόγως υποβλήθηκε ο νικήσας διάδικος, ή

   β) ο δικαστής που επελήφθη αιτήσεως δικαστικού ελέγχου κατά της σχετικής αποφάσεως του Taxing Master

   να αποστεί από τα κατ' αρχήν εφαρμοστέα μέτρα του εθνικού δικαίου και να καθορίσει το ποσό των επιδικαζόμενων δικαστικών εξόδων κατά τρόπο που να διασφαλίζεται ότι τα έξοδα αυτά δεν καθιστούν απαγορευτικό το κόστος της δίκης;»

22. Ο V. Klohn, ο οργανισμός χωροταξίας, η Ιρλανδία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις. Όλοι οι ανωτέρω υπέβαλαν και προφορικές παρατηρήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη στις 22 Φεβρουαρίου 2018.

IV. Αξιολόγηση

Α. Εισαγωγή

23. Η διαδικασία της αιτήσεως για τη χορήγηση άδειας ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος κατά της αποφάσεως του οργανισμού χωροταξίας κινήθηκε τον Ιούνιο του 2004, ένα έτος πριν από την εκπνοή της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2003/35, τον Ιούνιο του 2005. Ωστόσο, η σχετική άδεια χορηγήθηκε μερικά χρόνια αργότερα, τον Ιούλιο του 2007. Η απόφαση επί της ουσίας εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2008. Καθ' όλο το ανωτέρω χρονικό διάστημα, ο κανόνας ΜΑΚ ουδέποτε μεταφέρθηκε στο εθνικό δίκαιο. Σημαντικό δε μέρος της εθνικής ένδικης διαδικασίας διεξήχθη μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς.

24. Ως εκ τούτου, εκ πρώτης όψεως, η παρούσα υπόθεση μπορεί να δημιουργήσει την εντύπωση ότι συνιστά μια «κλασική περίπτωση ενωσιακού δικαίου» περί καθυστερημένης μεταφοράς οδηγίας. Ωστόσο, η ακριβής φύση του εν λόγω κανόνα και το χρονοδιάγραμμα των γεγονότων της κύριας υποθέσεως καθιστούν το ζήτημα κάπως πιο περίπλοκο και οδήγησαν το αιτούν δικαστήριο να διερωτηθεί: α) εάν ο κανόνας ΜΑΚ πρέπει να νοείται ως διάταξη που έχει άμεσο αποτέλεσμα ή απλώς παράγει υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας (ερώτημα 2), β) πώς εφαρμόζεται διαχρονικά (ερώτημα 1), καθώς και γ) ποιος είναι αρμόδιος για την εφαρμογή του και με ποιον τρόπο (ερώτημα 3).

25. Κατά την άποψή μου, ο κανόνας ΜΑΚ, ή, ακριβέστερα, το πέμπτο εδάφιο του άρθρου 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού που περιέχει τον κανόνα αυτόν, έχει άμεσο αποτέλεσμα (ενότητα Β) και επίκλησή του χωρεί αναφορικά με δαπάνες που αναλήφθηκαν από την έναρξη του πρώτου διακριτού σταδίου της διαδικασίας, μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2003/35 (ενότητα Γ). Το πώς ακριβώς και από ποιον πρέπει να εφαρμοστεί στη συγκεκριμένη εθνική διαδικασία είναι, αν και με ορισμένες επιφυλάξεις, ζήτημα του εθνικού δικαίου (ενότητα Δ).

Β. Επί του δεύτερου ερωτήματος: σύμφωνη ερμηνεία και άμεσο αποτέλεσμα του κανόνα ΜΑΚ

26. Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν ο κανόνας ΜΑΚ έχει άμεσο αποτέλεσμα ή αν υφίσταται υποχρέωση «σύμφωνης ερμηνείας» σε σχέση με αυτόν.

27. Για λόγους πληρότητας πρέπει να επισημανθεί ότι η Επιτροπή υποστήριξε επίσης ότι ο κανόνας ΜΑΚ ενδέχεται να συνιστά ειδική έκφραση γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης. Στις προτάσεις μου στην υπόθεση North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy (στο εξής: NEPPC), επισήμανα ότι ο κανόνας ΜΑΚ συνιστά πράγματι ειδική έκφανση, στο πλαίσιο οδηγίας, μιας γενικότερης αρχής[6]. Στην πρόσφατη απόφασή του στην υπόθεση NEPPC, το Δικαστήριο υπογράμμισε επίσης ότι οι αρχές της αποτελεσματικότητας και της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας επιβάλλουν, εν γένει, να μην έχουν απαγορευτικό κόστος οι ένδικες διαδικασίες[7].

28. Εντούτοις, οι αποφάνσεις αυτές πρέπει να γίνονται αντιληπτές υπό την έννοια ότι ο κανόνας ΜΑΚ πρέπει να ερμηνεύεται εντός του ευρύτερου νομοθετικού και συνταγματικού του πλαισίου και όχι ως κανόνας που κατοχυρώνει γενική ανεξάρτητη αρχή του (περιβαλλοντικού) δικαίου της Ένωσης, η οποία εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το νομοθετικό της συγκείμενο. Στον βαθμό που υφίσταται μια τέτοια γενική αρχή, θα πρέπει να εκφραστεί σε νομοθετικό επίπεδο, προκειμένου να εφαρμοστεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις[8].

6 C-470/16 (EU:C:2017:781, σκέψη 33).

7 Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018, North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy (C-470/16, EU:C:2018:185, σκέψεις 55 έως 58).

8 Συναφώς, βλ. απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, σκέψεις 18 και 19), εν αντιθέσει με την απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2005, Mangold (C-144/04, EU:C:2005:709, σκέψη 76).

29. Εν προκειμένω, η αρχή ότι οι διαδικασίες αναθεωρήσεως δεν πρέπει να είναι απαγορευτικά δαπανηρές έχει πράγματι συγκεκριμενοποιηθεί μέσω του πέμπτου εδαφίου του άρθρου 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Στη συνέχεια θα ασχοληθώ με τα αποτελέσματα αυτής της συγκεκριμένης διατάξεως.

1. Σύμφωνη ερμηνεία

30. Η γενική υποχρέωση περί σύμφωνης ερμηνείας προκύπτει σαφώς από πάγια νομολογία [9], κατά την οποία η υποχρέωση είναι «εγγενής στο σύστημα της Συνθήκης, καθόσον επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο να εξασφαλίζει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του, την πλήρη αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου» [10].

31. Η υποχρέωση αυτή έχει επίσης επιβεβαιωθεί ειδικά σε σχέση με τη Σύμβαση του Aarhus [11]. Δεν βλέπω κανένα λόγο να μην ισχύει και για τον κανόνα ΜΑΚ. Εξάλλου, όντως, κανένας από τους διαδίκους της παρούσας διαδικασίας δεν αμφισβήτησε το σημείο αυτό [12]. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε στην αίτησή του ότι το εθνικό δίκαιο επιδέχεται ερμηνεία σύμφωνη προς τον κανόνα ΜΑΚ.

32. Ωστόσο, το τι ακριβώς σημαίνει εν προκειμένω «σύμφωνη ερμηνεία» είναι άλλης τάξεως ζήτημα, στο οποίο θα επανέλθω κατωτέρω [13].

2. Άμεσο αποτέλεσμα

33. Μολονότι όλοι οι διάδικοι κατ' αρχήν συμφώνησαν ότι υφίσταται υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας, μόνον ο εκκαλών υποστήριξε ότι ο κανόνας ΜΑΚ έχει άμεσο αποτέλεσμα.

34. Είναι ορθό να δίνεται βαρύτητα στην ταξινόμηση σε ένα τέτοιο πλαίσιο; Όπως πρόσφατα υπαινίχθηκε το Δικαστήριο, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, η εφαρμογή των δύο εννοιών μπορεί να έχει παρόμοιο αποτέλεσμα [14]. Επιπλέον, στην πράξη, μολονότι χαρακτηρίζονται ως δύο διαφορετικές κατηγορίες, δεν υπάρχει σαφές όριο μεταξύ της σύμφωνης ερμηνείας (έμμεσο αποτέλεσμα) και του άμεσου αποτελέσματος. Στην πραγματικότητα φαίνεται μάλλον να υπάρχει μια αδιάσπαστη συνέχεια μεταξύ των δύο εννοιών. Πιο συγκεκριμένα, το κατά πόσον ο εθνικός δικαστής εξακολουθεί να «ερμηνεύει αυστηρά» την εθνική ρύθμιση προκειμένου να διασφαλίσει τη συμμόρφωσή της προς διάταξη του ενωσιακού δικαίου ή προβαίνει πλέον σε άμεση εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στην υπόθεση συνιστά ζήτημα υποκειμενικής αντιλήψεως (ή μάλλον αποφάνσεως του ιδίου).

9 Αποφάσεις της 10ης Απριλίου 1984, von Colson και Kamann (14/83, EU:C:1984:153, σκέψη 26), και της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψεις 111 έως 119). Επίσης, βλ. αποφάσεις της 24ης Ιανουαρίου 2012, Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 24), και της 4ης Ιουλίου 2006, Αδενέλερ κ.λπ. (C-212/04, EU:C:2006:443, σκέψη 109).

10 Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 114).

11 Απόφαση της 8ης Μαρτίου 2011, Lesoochranárske zoskupenie (C-240/09, EU:C:2011:125, σκέψεις 50 έως 52).

12 Τουλάχιστον κατ' αρχήν –παραβλέποντας προς ώρας τα πιο ειδικά ζητήματα που αφορούν το χρονικό πεδίο εφαρμογής τής εν λόγω υποχρεώσεως και τον προσδιορισμό των οργάνων/αρχών που είναι αρμόδιες για την εφαρμογή της, τα οποία εξετάζονται κατωτέρω, στο πλαίσιο των απαντήσεων στα ερωτήματα 1 και 3 του αιτούντος δικαστηρίου.

13 Βλ. σημεία 72 έως 75 των παρουσών προτάσεων.

14 Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018, North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy (C-470/16, EU:C:2018:185, σκέψεις 52 και 58).

35. Μολαταύτα, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει τις έννοιες του άμεσου αποτελέσματος και της σύμφωνης ερμηνείας ως δύο διακριτές κατηγορίες: οι συνέπειες καθεμιάς από αυτές τις έννοιες σε μια διαφορά σε εθνικό επίπεδο, και ιδίως τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μεμονωμένων διαδίκων, διαφέρουν [15]. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο το αιτούν δικαστήριο θέτει το ζήτημα αυτό: διότι αν το άρθρο 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, το οποίο περιέχει τον κανόνα ΜΑΚ, έχει άμεσο αποτέλεσμα, τούτο θα έχει σημασία για την επίλυση της υποθέσεως σε εθνικό επίπεδο.

α) Προϋποθέσεις του άμεσου αποτελέσματος

36. Το κατά πόσον διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένων υπόψη της φύσεως, της οικονομίας και του γράμματος της εκάστοτε επίμαχης διατάξεως [16].

37. Η διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα όταν, από απόψεως περιεχομένου, είναι επαρκώς σαφής, ακριβής και απαλλαγμένη αιρέσεων, ώστε να είναι δυνατή η επίκλησή της έναντι αντίθετης εθνικής ρυθμίσεως ή καθ' όσον δύναται να προσδιορίσει δικαιώματα, τα οποία οι ιδιώτες είναι σε θέση να προβάλουν έναντι του κράτους [17]. Τούτο μπορεί να ισχύει, επί παραδείγματι, αν υφίσταται απαγόρευση που διατυπώνεται γενικώς, κατά τρόπο μη επιδεχόμενο αμφισβήτηση [18].

38. Προτού ασχοληθούμε με τον κανόνα ΜΑΚ, πρέπει να παρατεθούν πέντε γενικές παρατηρήσεις, βασιζόμενες στη νομολογία.

39. Πρώτον, είναι προφανές από τη νομολογία ότι οι όροι «σαφής και ακριβής» είναι μάλλον ελαστικοί. Μια διάταξη μπορεί να είναι «σαφής και ακριβής», μολονότι περιέχει αόριστους –ή και ασαφείς– όρους ή απροσδιόριστες νομικές έννοιες. Ένα κλασικό παράδειγμα: κατά τη δεκαετία του 1960, με τις αποφάσεις Van Gend & Loos [19] και Salgoil [20], το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαγόρευση των τελωνειακών δασμών και των ποσοτικών περιορισμών και των «μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος» προς δασμούς και ποσοτικούς περιορισμούς ήταν επαρκώς σαφής και ακριβής, ώστε να παράγει άμεσο αποτέλεσμα. Το Δικαστήριο έχει δαπανήσει τον τελευταίο μισό αιώνα ερμηνεύοντας τον όρο «μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος» [21].

40. Δεύτερον, το Δικαστήριο φαίνεται να αποφαίνεται με μεγαλύτερη ευχέρεια ότι μια διάταξη έχει άμεσο αποτέλεσμα –ακόμη και όταν χρησιμοποιεί αόριστες ή απροσδιόριστες έννοιες– όταν η διάταξη θεσπίζει *απαγόρευση*. Όταν η διάταξη χρησιμοποιείται ως πηγή αυτοτελούς δικαιώματος, του οποίου τα όρια πρέπει να προσδιοριστούν, η προσφυγή σε αόριστες έννοιες είναι γενικά πιο

15 Αναλυτικότερα, βλ. σημεία 67 έως 75 των παρουσών προτάσεων.

16 Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, σκέψη 12).

17 Αποφάσεις της 19ης Ιανουαρίου 1982, Becker (8/81, EU:C:1982:7, σκέψη 25), και της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψεις 56 και 57).

18 Απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 60).

19 Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963 (26/62, EU:C:1963:1).

20 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 1968 (13/68, EU:C:1968:54).

21 Οι αποφάσεις Van Gend & Loos και Salgoil αφορούσαν δασμούς και ποσοτικούς περιορισμούς υπό στενή έννοια. Αργότερα μόνο κατέστη αναγκαία η επεξήγηση της δεύτερης έννοιας των «μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος». Βλ., επί παραδείγματι, αποφάσεις της 1ης Ιουλίου 1969, Επιτροπή κατά Ιταλίας (24/68, EU:C:1969:29), της 11ης Ιουλίου 1974, Dassonville (8/74, EU:C:1974:82), της 5ης Φεβρουαρίου 1976, Conceria Bresciani (87/75, EU:C:1976:18), και της 24ης Νοεμβρίου 1982, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (249/81, EU:C:1982:402).

προβληματική[22]. Έτσι, επί παραδείγματι, στην υπόθεση Carbonari κ.λπ.[23], οι σπουδαστές ιατρικής δικαιούνταν τη «δέουσα αμοιβή» βάσει της ισχύουσας οδηγίας. Μολονότι η υποχρέωση καταβολής αμοιβής ήταν σαφής, δεν υπήρχε κανένας ορισμός της «δέουσας» αμοιβής ούτε κάποια μέθοδος καθορισμού της. Συνεπώς, η διάταξη δεν είχε άμεση εφαρμογή.

41. Τρίτον, η ύπαρξη ή μη άμεσου αποτελέσματος αξιολογείται σε επίπεδο συγκεκριμένων νομικών διατάξεων, π.χ. ως προς ένα άρθρο μιας νομοθετικής πράξεως ή ακόμη και ως προς μέρος αυτού. Στο πλαίσιο τέτοιας εκτιμήσεως, η οικονομία και η εσωτερική λογική της εκάστοτε νομοθετικής πράξεως έχουν φυσικά σημασία. Τούτο όμως δεν εμποδίζει το να έχει μια συγκεκριμένη διάταξη άμεση εφαρμογή, ακόμη και αν δεν υπάρχουν άλλες (ή ακόμη και αν οι περισσότερες άλλες) διατάξεις της ίδιας νομοθετικής πράξεως δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα.

42. Τέταρτον, προκειμένου να προσδιορίσει αν μια ρύθμιση έχει άμεσο αποτέλεσμα σε συγκεκριμένη περίπτωση, το Δικαστήριο δεν επιδιώκει να αποδείξει ότι ολόκληρες διατάξεις έχουν άμεση εφαρμογή και ισχύουν κατά γράμμα. Αντ' αυτού, αναπτύσσει παραγωγικό συλλογισμό, ήτοι προσπαθεί να κρίνει κατά πόσον μπορεί να συναχθεί ένας συγκεκριμένος, εφαρμόσιμος κανόνας συμπεριφοράς από την (ίσως εκτενέστερη και περιπλοκότερη) διάταξη του δικαίου της Ένωσης. Έτσι, επί παραδείγματι, το Δικαστήριο συνήγαγε το άμεσο αποτέλεσμα της αρχής της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία[24] (ή, στην πράξη, την απαγόρευση των διακρίσεων ως προς τις αμοιβές μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων[25]) από το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 157 ΣΛΕΕ), το οποίο, καθ' εαυτό, επέβαλε μια κάπως ευρύτερη υποχρέωση στα κράτη μέλη[26].

43. Πέμπτον, το κριτήριο περί ελλείψεως αιρέσεων για την ύπαρξη άμεσου αποτελέσματος επάγεται ότι η διάταξη του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν απαιτεί τη μεσολάβηση κάποιας πράξεως, είτε των οργάνων της Ένωσης είτε των κρατών μελών. Επιπλέον, κατά τη νομολογία, τα κράτη μέλη δεν πρέπει να απολαύουν περιθωρίου εκτιμήσεως[27] ως προς την εκτέλεσή τους ούτε να μπορούν να επικαλούνται την από μέρους τους μη άσκηση της εν λόγω ευχέρειας[28].

44. Εντούτοις, ανεξαρτήτως του περιθωρίου εκτιμήσεως του κράτους μέλους, οι προϋποθέσεις του άμεσου αποτελέσματος ενδέχεται και πάλι να πληρούνται. Τούτο ισχύει ιδίως όταν το ζήτημα εάν οι εθνικές αρχές υπερέβησαν το περιθώριο εκτιμήσεώς τους *υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο*[29].

22 Σε αυτό το πλαίσιο, η νομική θεωρία διακρίνει μεταξύ της έννοιας της «invocabilité d'exclusion» (κατά λέξη: δυνατότητας επικλήσεως με σκοπό τον αποκλεισμό –ήτοι διάταξη του ενωσιακού δικαίου που είναι επαρκώς σαφής, ώστε να *αποτρέπει* την εφαρμογή αντίθετης εθνικής ρυθμίσεως) και της έννοιας της «invocabilité de substitution» [κατά λέξη: δυνατότητας επικλήσεως με σκοπό την υποκατάσταση (της ενωσιακής ρυθμίσεως) –ήτοι δικαίωμα του δικαίου της Ένωσης το οποίο έχει διαμορφωθεί επαρκώς ώστε να *αντικαθιστά* υφιστάμενη εθνική ρύθμιση]. Βλ. Prechal, S., «Member State Liability and Direct Effect: What's the Difference After All?», *European Business Law Review*, τόμος 17, 2006, σ. 304. Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, υφίσταται «invocabilité d'exclusion» οσάκις υφίσταται ενωσιακή ρύθμιση που *απαγορεύει* ορισμένες πράξεις και χρησιμοποιείται προκειμένου να μην εφαρμοστεί το εθνικό δίκαιο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο πήχης για την ισχύ άμεσου αποτελέσματος φαίνεται να είναι χαμηλότερος. Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Léger στην υπόθεση Linster (C-287/98, EU:C:2000:3, σημείο 57).

23 Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1999 (C-131/97, EU:C:1999:98).

24 Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, σκέψεις 30 έως 37).

25 Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, σκέψη 39).

26 Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Trabucchi στην υπόθεση Defrenne (43/75, EU:C:1976:39, πρόταση). Κατ' αρχάς, εξετάστηκαν οι αόριστες έννοιες του οικείου εδαφίου. Επισημάνθηκε ότι η επίμαχη διάταξη απευθύνεται σαφώς στα κράτη μέλη. Ωστόσο, ο γενικός εισαγγελέας κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στο πλαίσιο εκείνης της ευρύτερης διατάξεως υφίσταται μια στενότερη πρόταση. Προσδιόρισε το περιεχόμενο της εν λόγω προτάσεως ως «αμοιβή υπό στενή έννοια και για όχι απλώς παραπλήσια αλλά όμοια εργασία» και διαπίστωσε ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα.

27 Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, σκέψη 6).

28 Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1982, Becker (8/81, EU:C:1982:7, σκέψεις 28 έως 30).

29 Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1974, Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, σκέψεις 7 και 13). Επίσης, βλ. αποφάσεις της 24ης Οκτωβρίου 1996, Kraaijeveld κ.λπ. (C-72/95, EU:C:1996:404, σκέψη 59), της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 64), και της 21ης Μαρτίου 2013, Salzburger Flughafen (C-244/12, EU:C:2013:203, σκέψεις 29 και 31).

45. Κατ' αρχήν κάτι τέτοιο συντρέχει εφόσον μπορεί να διαπιστωθεί ότι προβλέπεται «ελάχιστη εγγύηση», «ελάχιστο περιεχόμενο των δικαιωμάτων» ή «ελάχιστη προστασία» [30] και να θεμελιωθεί μέσω δικαστικού ελέγχου ότι το κράτος μέλος έχει τηρήσει αυτό το ελάχιστο όριο [31]. Έτσι, επί παραδείγματι, στην υπόθεση Faccini Dori, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάταξη ήταν απαλλαγμένη αιρέσεων και επαρκώς ακριβής, δεδομένου ότι οι βασικοί όροι μπορούσαν να προσδιοριστούν και ήταν σαφές ποιο ήταν το περιεχόμενο του δικαιώματος. Τα κράτη μέλη διέθεταν ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τον καθορισμό της προθεσμίας και των προϋποθέσεων του δικαιώματος υπαναχωρήσεως που προέβλεπε η επίδικη σε εκείνη την υπόθεση οδηγία. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν έθιγε τον ακριβή και απαλλαγμένο αιρέσεων χαρακτήρα των διατάξεών της, δεδομένου ότι και πάλι ήταν δυνατός ο καθορισμός του ελάχιστου περιεχομένου των δικαιωμάτων [32].

46. Με απλά λόγια, προκειμένου να κριθεί εάν διάταξη που επιβάλλει απαγόρευση έχει άμεσο αποτέλεσμα, το βασικό ερώτημα είναι αν ο κανόνας δύναται να προβληθεί ενώπιον δικαστηρίου. Παρέχει ελάχιστες εγγυήσεις ότι δύναται να εφαρμοστεί στην πράξη από το εν λόγω εθνικό όργανο, παρά, ενδεχομένως, το περιθώριο εκτιμήσεως που τυχόν διαθέτει το κράτος μέλος; Υπάρχει σαφής κανόνας συμπεριφοράς που μπορεί να συναχθεί από τη διάταξη και να εφαρμοστεί στην οικεία περίπτωση;

β) Εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση

47. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω προϋποθέσεων, όπως ερμηνεύονται από τη νομολογία, φρονώ ότι το άρθρο 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, στο οποίο περιλαμβάνεται ο κανόνας ΜΑΚ, έχει πράγματι άμεσο αποτέλεσμα.

48. Ο κανόνας κατά τον οποίο οι διαδικασίες αναθεωρήσεως που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού δεν πρέπει να έχουν απαγορευτικό κόστος δύναται σαφώς να προβληθεί ενώπιον δικαστηρίου και κατά μείζονα λόγο κατά τον χρόνο που η αρμόδια εθνική αρχή αποφασίζει επί των εξόδων τέτοιων διαδικασιών. Ο εν λόγω κανόνας παρέχει όντως ελάχιστες εγγυήσεις: ο προσφεύγων δεν επιτρέπεται να κωλύεται να κινεί ένδικη διαδικασία για λόγους κόστους και, κατά μείζονα λόγο, δεν μπορεί να απειλείται με πτώχευση εξ αυτού του λόγου.

49. Ο κανόνας ΜΑΚ περιέχει σαφή, ακριβή και απαλλαγμένη αιρέσεων *απαγόρευση*. Είναι αλήθεια ότι η έννοια του «απαγορευτικού» χαρακτήρα πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται στο συγκεκριμένο πλαίσιο κάθε υποθέσεως. Εντούτοις, κατά τη γνώμη μου, τούτο δεν θίγει τον *σαφή και ακριβή χαρακτήρα* του κανόνα ΜΑΚ. Σε γενικές γραμμές, όσες κατευθυντήριες γραμμές και όσες αποφάσεις και αν ερμηνεύουν την έννοια του «απαγορευτικού κόστους», προβλέποντας, π.χ., ακόμη και εύρος τιμών, ποσά ή ενδεικτικούς αριθμούς, ο κανόνας *πάντοτε* θα απαιτεί κάποιον βαθμό ερμηνείας στην εκάστοτε περίπτωση, συμπεριλαμβανομένης της συνεκτιμήσεως του συγκεκριμένου πλαισίου της υποθέσεως: *ποιος* προσφεύγει και για *τι* ακριβώς [33]; Με άλλα λόγια, στο επίπεδο της εκάστοτε ατομικής περιπτώσεως θα υπάρχει πάντοτε κάποιος βαθμός αβεβαιότητας, δίχως όμως αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει αβεβαιότητα σε γενικότερο επίπεδο ως προς το τι επιτάσσει ο κανόνας.

30 Βλ., αντιστοίχως, αποφάσεις της 19ης Νοεμβρίου 1991, Francovich κ.λπ. (C-6/90 και C-9/90, EU:C:1991:428, σκέψη 19), της 14ης Ιουλίου 1994, Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292, σκέψη 17) και της 24ης Ιανουαρίου 2012, Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 35).

31 Βλ., υπ' αυτήν την έννοια, απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2000, Linster (C-287/98, EU:C:2000:468, σκέψη 37): «αυτό το περιθώριο εκτιμήσεως που διαθέτει το κράτος μέλος κατά τη μεταφορά της εν λόγω διατάξεως στην εθνική έννομη τάξη του *δεν αποκλείει τον δικαστικό έλεγχο* προκειμένου να εξεταστεί αν οι εθνικές αρχές υπερέβησαν το εν λόγω περιθώριο» (η υπογράμμιση δική μου).

32 Απόφαση της 14ης Ιουλίου 1994 (C-91/92, EU:C:1994:292, σκέψη 17). Επίσης, βλ. Skouris, V., «Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives», *European Business Law Review*, τόμος 17, 2006, σ. 242, όπου ως έλλειψη αιρέσεων περιγράφεται η ύπαρξη διατάξεων οι οποίες δεν καταλείπουν κανένα περιθώριο εκτιμήσεως στα κράτη μέλη όσον αφορά το αν, το πότε και το πώς θα νομοθετήσουν.

33 Αυτό εξάλλου προκύπτει σαφώς από την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Edwards. Στην απόφαση αυτή το Δικαστήριο δεν επιδίωξε να εκφράσει με όρους απόλυτης τιμής την έννοια του «μη απαγορευτικού κόστους» και επίσης απέκλεισε την προσέγγιση που βασίζεται στον «μέσο» προσφεύγοντα. Αντ' αυτού, παρέθεσε έναν (ενδεικτικό) κατάλογο των πιο σημαντικών στοιχείων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή του κανόνα –βλ. απόφαση της 11ης Απριλίου 2013, Edwards και Pallikaropoulos (C-260/11, EU:C:2013:221, σκέψεις 40 έως 43).

50. Τούτο προκύπτει σαφώς, επί παραδείγματι, από την απόφαση Salzburger Flughafen [34], στην οποία η απαίτηση διεξαγωγής μελέτης εκτιμήσεως περιβαλλοντικών επιπτώσεων για σχέδια που έχουν «σημαντικές επιπτώσεις» στο περιβάλλον θεωρήθηκε ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα. Τούτο ισχύει ανεξάρτητα από την προφανή ανάγκη εκτιμήσεως των «σημαντικών επιπτώσεων» στην εκάστοτε περίπτωση [35].

51. Όσον αφορά τον *απαλλαγμένο αιρέσεων* χαρακτήρα του κανόνα ΜΑΚ, είναι σαφές ότι η εφαρμογή της απαγορεύσεως δεν τελεί υπό καμία αίρεση. Είναι αληθές ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ορισμένο περιθώριο εκτιμήσεως όσον αφορά τον ακριβή χαρακτήρα των διαδικασιών προσφυγής κατά αποφάσεων που υπόκεινται στις διατάξεις περί συμμετοχής του κοινού της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Εντούτοις, αν αφήσουμε κατά μέρος το χρονικό στοιχείο, το οποίο εξετάζεται στο πλαίσιο της απάντησης στο ερώτημα 1 κατωτέρω, κανένας από τους διαδίκους δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι η διαδικασία δικαστικού ελέγχου στην υπόθεση της κύριας δίκης θα συνιστούσε τέτοια διαδικασία ελέγχου για την οποία θα ίσχυε ο επίμαχος κανόνας [36].

52. Με άλλα λόγια, σε περίπτωση όπως η προκειμένη, η οποία εμπίπτει απολύτως στο πεδίο που θα έπρεπε να καλύπτεται από την ορθή μεταφορά της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/35, δεν υφίσταται καμία επιφύλαξη.

53. Εξίσου αληθές είναι ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως ως προς τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζουν τον κανόνα ΜΑΚ. Υπάρχει πληθώρα μορφών και μεθόδων δράσεως μεταξύ των οποίων θα μπορούσαν να διαλέξουν τα κράτη μέλη, όπως η πρόβλεψη υποχρεώσεως των διαδίκων να συνάπτουν συμφωνίες, η κατάρτιση μηχανισμού μέγιστων ορίων των εξόδων ή η θέσπιση μέγιστων επιδικαζόμενων δαπανών, ο εκ των προτέρων περιορισμός των δικαστικών εξόδων, η μείωση των δικαστικών τελών, η επιβολή περιορισμών στις δικηγορικές αμοιβές ή η χρήση συστήματος νομικής αρωγής. Η εφαρμογή τέτοιου είδους μέτρων μπορεί να ενδείκνυται σε διαφορετικά στάδια –πριν την έναρξη της διαδικασίας, αφού αυτή αρχίσει, αδιαλείπτως κατά τη διάρκειά της ή και μετά την περαίωσή της.

54. Και πάλι, τούτο δεν ασκεί επίδραση στο άμεσο αποτέλεσμα του κανόνα ΜΑΚ. Δεν υφίσταται περιθώριο εκτιμήσεως ως προς την «ελάχιστη εγγύηση» που προβλέπει ο κανόνας ΜΑΚ. Με άλλα λόγια, το μόνο περιθώριο εκτιμήσεως που μπορεί να υπάρχει αφορά το «πώς» και όχι το «τι» [37].

55. Ως εκ τούτου, φρονώ ότι το άρθρο 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, το οποίο περιέχει τον κανόνα ΜΑΚ, έχει άμεσο αποτέλεσμα βάσει του ορισμού και της εφαρμογής της εν λόγω έννοιας από τη νομολογία του Δικαστηρίου. Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η διάταξη της Σύμβασης του Aarhus που αντιστοιχεί στο άρθρο 10α της ως άνω οδηγίας δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα, ζήτημα το οποίο θα εξετάσω στη επόμενη ενότητα.

34 Απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, Salzburger Flughafen (C-244/12, EU:C:2013:203).

35 Επίσης, βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψεις 105 έως 134), όσον αφορά την έννοια των «όρων απασχολήσεως».

36 Έτσι, στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, τούτο αντιβαίνει σαφώς στην απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ. (C-543/14, EU:C:2016:605, σκέψη 50), η οποία εξετάζεται αναλυτικότερα στα σημεία 57 έως 65 των παρουσών προτάσεων.

37 Κατά τη γνώμη μου, το στοιχείο αυτό διαφοροποιεί σαφώς την παρούσα υπόθεση από την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση του ιρλανδικού High Court (ανωτέρου δικαστηρίου) Friends of the Curragh Environment Ltd. v An Bord Pleanála [2009] 4 IR 451, την οποία επικαλέστηκε η Ιρλανδία και στην οποία το High Court (ανώτερο δικαστήριο) έκρινε ότι το άρθρο 10α δεν είχε άμεσο αποτέλεσμα. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, σε εκείνη την υπόθεση η προσφεύγουσα επιδίωξε σε πρώιμο στάδιο της διαδικασίας να εκδοθεί ειδική διαταγή που θα την απάλλασσε από την υποχρέωση να καταβάλει τα έξοδα του καθού. Συμφωνώ με το τελικό συμπέρασμα ότι ο κανόνας ΜΑΚ δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα, *υπό την έννοια ότι δεν εγγυάται τη χρήση συγκεκριμένου δικονομικού εργαλείου* προκειμένου να διασφαλιστεί ότι το κόστος της διαδικασίας δεν είναι απαγορευτικό. Με άλλα λόγια, υπάρχει σημαντικό περιθώριο εκτιμήσεως ως προς τον τρόπο επιτεύξεως του σκοπού αυτού.

γ) Νομολογία σχετική με το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus

56. Το Δικαστήριο δεν έχει μέχρι σήμερα εξετάσει το ζήτημα του κατά πόσον έχει άμεσο αποτέλεσμα το πέμπτο εδάφιο του άρθρου 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού.

57. Στην απόφαση Ordre des barreaux francophones [38], στην οποία παρέπεμψε πρόσφατα η απόφαση NEPPC [39], το Δικαστήριο έκρινε ότι η αντίστοιχη διάταξη της Σύμβασης του Aarhus (άρθρο 9, παράγραφος 4) δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα.

58. Εντούτοις, δεν νομίζω ότι αυτή η συλλογιστική μπορεί να μεταφερθεί αυτομάτως στο άρθρο 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού.

59. Η υπόθεση Ordre des barreaux francophones αφορούσε τη διακοπή της απαλλαγής από τον ΦΠΑ δικηγορικών υπηρεσιών στο Βέλγιο. Το Cour constitutionelle (Συνταγματικό Δικαστήριο, Βέλγιο) που επιλήφθηκε του ζητήματος του κύρους της εθνικής ρυθμίσεως με την οποία διακόπηκε η απαλλαγή απηύθυνε ορισμένα ερωτήματα στο Δικαστήριο, επικαλούμενο ένα ευρύ φάσμα νομοθετημάτων και διατάξεων. Το βασικό ζήτημα ήταν εάν η επακόλουθη αύξηση, στην πράξη, των δικηγορικών αμοιβών στο Βέλγιο (κατά 21 % –όσο και ο βελγικός νόμιμος συντελεστής ΦΠΑ επί των υπηρεσιών των δικηγόρων) θα παρακώλυε την άσκηση του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής και ειδικότερα του δικαιώματος σε συνδρομή δικηγόρου. Ένα από τα πολλά ζητήματα που έθεσε το αιτούν δικαστήριο ήταν εάν η οδηγία 2006/112/ΕΚ [40] ήταν σύμφωνη προς το άρθρο 9, παράγραφοι 4 και 5, της Σύμβασης του Aarhus.

60. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το άρθρο 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus εφαρμόζεται μόνο στις διαδικασίες που μνημονεύονται στο άρθρο 9, παράγραφοι 1, 2 και 3, της εν λόγω Σύμβασης. Δεδομένου ότι αυτές οι τελευταίες διατάξεις δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα, ούτε η διάταξη του άρθρου 9, παράγραφος 4, η οποία παραπέμπει σε αυτές, μπορεί να έχει. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι *δεν μπορεί να γίνει επίκληση* του άρθρου 9, παράγραφος 4, *προκειμένου να τεθεί εν αμφιβόλω το κύρος* της οδηγίας 2006/112 [41].

61. Είναι σαφές ότι η υπόθεση Ordre des barreaux francophones αφορούσε τη Σύμβαση του Aarhus και όχι την οδηγία σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Το νομικό ερώτημα που τέθηκε αφορούσε την αμφισβήτηση του κύρους πράξεως του παράγωγου δικαίου της Ένωσης και εγέρθηκε σε πολύ διαφορετικό πραγματικό και νομικό πλαίσιο. Επομένως, υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους η εν λόγω υπόθεση πρέπει να διαχωριστεί από την υπό κρίση.

62. Πρώτον, οι προσφεύγοντες στην υπόθεση Ordre des barreaux francophones αιτήθηκαν τον *δικαστικό έλεγχο της οδηγίας ΦΠΑ* υπό το πρίσμα, μεταξύ άλλων διατάξεων, του κανόνα ΜΑΚ της Σύμβασης του Aarhus. Επομένως, εκείνη η υπόθεση ήταν κατά πολύ ευρύτερη, με προβολή σειράς επιχειρημάτων που στρέφονταν κατά της εν γένει επιβολής ΦΠΑ επί των νομικών υπηρεσιών, χωρίς να λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη η ύπαρξη ή το είδος των διαδικασιών. Μόνο ένα από αυτά τα επιχειρήματα αφορούσε τη Σύμβαση του Aarhus. Αντιθέτως, η επίδικη περίπτωση αφορά επίκληση του κανόνα ΜΑΚ κατά συγκεκριμένης διατάξεως επιδικάσεως δικαστικών εξόδων στο πλαίσιο διαδικασίας περί (προβαλλόμενης) παραβάσεως των διατάξεων της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού. Επίσης, είναι σημαντικό ότι άπτεται του άμεσου αποτελέσματος όχι μιας διεθνούς συνθήκης [42], αλλά μιας διατάξεως του παράγωγου δικαίου της Ένωσης.

38 Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ. (C-543/14, EU:C:2016:605).

39 Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2018, North East Pylon Pressure Campaign και Sheehy (C-470/16, EU:C:2018:185, σκέψη 52), στην οποία το μη άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 9, παράγραφος 4, της Σύμβασης του Aarhus βασίστηκε στην απόφαση Ordre des barreaux francophones ως νομολογιακό προηγούμενο για την έλλειψη άμεσου αποτελέσματος, χωρίς περαιτέρω ανάλυση επ' αυτού.

40 Οδηγία του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1).

41 Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ. (C-543/14, EU:C:2016:605, σκέψεις 50, 53 και 54).

42 Βλ. αποφάσεις της 5ης Φεβρουαρίου 1976, Conceria Bresciani (87/75, EU:C:1976:18), της 30ής Σεπτεμβρίου 1987, Demirel (C-12/86, EU:C:1987:400), και της 11ης Μαΐου 2000, Savas (C-37/98, EU:C:2000:224).

63. Δεύτερον, είναι προφανές ότι ο κανόνας ΜΑΚ κατ' αρχήν[43] εφαρμόζεται στη συγκεκριμένη διαδικασία την οποία αφορά η υπόθεση. Τούτο έρχεται σε αντίθεση με την υπόθεση Ordre des barreaux francophones, στην οποία είχε ασκηθεί *γενική* προσφυγή λόγω ανησυχιών για τυχόν αυξήσεις του κόστους των ένδικων διαδικασιών. Κατά συνέπεια, ήταν αποφασιστικής σημασίας η έλλειψη σαφήνειας και ακρίβειας των λοιπών διατάξεων του άρθρου 9 της Σύμβασης του Aarhus (ήτοι του άρθρου 9, παράγραφοι 1 έως 3), στον βαθμό που δεν προσδιόριζε το πλήρες σύνολο των διαδικασιών στις οποίες ίσχυε ο κανόνας ΜΑΚ. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως και ως προς την οδηγία σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού δεν υφίσταται τέτοια έλλειψη ακρίβειας.

64. Τρίτον, στην υπόθεση Ordre des barreaux francophones, το μόνο επιχείρημα που προβλήθηκε υπέρ του μη άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 9, παράγραφος 4, είναι το γεγονός ότι παραπέμπει στις διατάξεις του άρθρου 9, παράγραφοι 1, 2 και 3, της Σύμβασης του Aarhus, οι οποίες δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα καθ' εαυτές[44]. Ωστόσο, τα άλλα εδάφια του άρθρου 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού διατυπώνονται με πολύ απλούστερους και σαφέστερους όρους. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι η παραπομπή δεν έχει τόση σημασία σε μια υπόθεση όπως η επίδικη διαδικασία δικαστικού ελέγχου, όπου, το επαναλαμβάνω, δεν υπάρχει αμφιβολία ως προς το αν έχει εφαρμογή ο κανόνας ΜΑΚ. Με άλλα λόγια, όσον αφορά μία από τις βασικές πτυχές της συλλογιστικής του Δικαστηρίου στην απόφαση Ordre des barreaux francophones, το άρθρο 10α της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού είναι διαρθρωμένο και διατυπωμένο με τρόπο που διαφέρει από το άρθρο 9 της Σύμβασης του Aarhus.

65. Ως εκ τούτου, κατά τη γνώμη μου, η υπόθεση Ordre des barreaux francophones μπορεί και πρέπει να διαχωριστεί από την υπό κρίση.

3. Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη (αλλά κάποιοι είναι πιο κακοτράχαλοι από άλλους)

66. Όπως προανέφερα[45], όλοι οι διάδικοι συμφωνούν ότι υφίσταται υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας σε σχέση με τον κανόνα ΜΑΚ. Και εγώ συμφωνώ ότι υπάρχει τέτοια υποχρέωση. Το αιτούν δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι είναι δυνατή η σύμφωνη ερμηνεία.

67. Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι, δεδομένου ότι το ίδιο αποτέλεσμα μπορεί ενδεχομένως να επιτευχθεί είτε μέσω της σύμφωνης ερμηνείας είτε μέσω του άμεσου αποτελέσματος, η ανωτέρω εξέταση του άμεσου ή μη αποτελέσματος του κανόνα ΜΑΚ δεν ήταν πραγματικά αναγκαία.

68. Δεν συμμερίζομαι αυτήν την άποψη για δύο λόγους, έναν επί της αρχής και έναν πρακτικό.

69. Επί της *αρχής*, θα ήταν κατά τη γνώμη μου κάπως αντιφατικό να υποστηρίζεται ότι ο κανόνας ΜΑΚ *δεν διαθέτει* τη σαφήνεια και την ακρίβεια που απαιτείται ώστε να έχει άμεσο αποτέλεσμα σε συγκεκριμένη περίπτωση και, την ίδια στιγμή, να υποστηρίζεται ότι ο κανόνας ΜΑΚ *είναι* επαρκώς σαφής και ακριβής ώστε να *υποχρεώνει* τους εθνικούς δικαστές να τον εφαρμόζουν επί συγκεκριμένων περιπτώσεων μέσω της σύμφωνης ερμηνείας.

70. Το άμεσο αποτέλεσμα του κανόνα ΜΑΚ έγκειται στην επίκληση της εν λόγω διατάξεως με σκοπό τη μείωση των εξόδων, απαγορεύοντας στο εθνικό δικαστήριο να επιδικάζει έξοδα άνω του ορίου του «απαγορευτικού κόστους», ενώ παράλληλα το δικαστήριο εξακολουθεί ασφαλώς να λειτουργεί στο πλαίσιο των λοιπών γενικά εφαρμοστέων εθνικών κανόνων περί δικαστικών εξόδων. Η σύμφωνη ερμηνεία υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο να «μηχανεύεται» κατασκευές από κομμάτια του εθνικού

43 Αφήνοντας και πάλι κατά μέρος το χρονικό στοιχείο.

44 Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ. (C-543/14, EU:C:2016:605, σκέψη 50).

45 Βλ. σημείο 31 των παρουσών προτάσεων.

δικαίου και να αναζητά έναν τρόπο να συρρικνώσει τα έξοδα κάτω από το όριο του «απαγορευτικού κόστους». Με άλλα λόγια, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, για τον προσδιορισμό του ορίου του «απαγορευτικού κόστους», το ζητούμενο όσον αφορά τη σαφήνεια και την ακρίβεια είναι το ίδιο σε αμφότερες τις υποθέσεις.

71. Η σαφήνεια και η ακρίβεια είτε υφίστανται είτε όχι· δεν εξαφανίζονται ως διά μαγείας με τη μνεία του «άμεσου αποτελέσματος». Θεωρώ ότι θα προκαλούσε σύγχυση αν εδημιουργείτο η εντύπωση ότι ισχύουν διαφορετικές απαιτήσεις περί «σαφήνειας και ακρίβειας» σε περιπτώσεις άμεσου αποτελέσματος και σύμφωνης ερμηνείας.

72. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, η μεγαλύτερη διαφορά της εκάστοτε επιλογής έγκειται στην *πράξη*.

73. Πρώτον, η σύμφωνη ερμηνεία έχει τα όριά της, υπό την έννοια ότι η εν λόγω προσέγγιση δεν μπορεί να χρησιμοποιείται προκειμένου να επιτευχθεί αποτέλεσμα contra legem [46]. Το ποια ερμηνεία είναι intra, ποια praeter και ποια ήδη contra legem εξαρτάται αναπόφευκτα από την υποκειμενική ερμηνευτική εκτίμηση του δικαστή ως προς το κατά πόσον ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα είναι εφικτό βάσει συνολικής αξιολογήσεως του εθνικού δικαίου. Αντιθέτως, όταν μια διάταξη οδηγίας έχει άμεσο αποτέλεσμα, επιφέρει μια ακριβέστερη «τομή» στην εθνική έννομη τάξη. Σε βασικό επίπεδο, ο κανόνας είναι αυτοτελής, αναγνωρίσιμος και προβλέψιμος, υπό την έννοια ότι δεν εξαρτάται από την ερμηνευτική καλή θέληση και φαντασία και την ευελιξία του εκάστοτε εθνικού νομικού συστήματος ή κάποιου συγκεκριμένου δρώντος εντός αυτού.

74. Δεύτερον, επίκληση του άμεσου αποτελέσματος οδηγίας χωρεί μόνο κατά του κράτους και όχι κατά ιδιωτών [47] (όπως ο παρεμβάς στην κύρια δίκη). Αντιθέτως, η σύμφωνη ερμηνεία, επί της αρχής, δεν υπόκειται σε τέτοιον περιορισμό. Η σύμφωνη ερμηνεία εφαρμόζεται στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών [48]. Θα μπορούσε ίσως να υποστηριχθεί ότι, σε συγκεκριμένη περίπτωση, γενικές αρχές του δικαίου, όπως η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, θα μπορούσαν να αποτρέψουν την επιβολή δυσμενών συνεπειών σε τρίτους ιδιώτες [49], μολονότι φαίνεται να είναι γενικά αποδεκτό ότι η σύμφωνη ερμηνεία μπορεί να επιδεινώσει τη νομική θέση ενός ιδιώτη [50].

75. Τρίτον, αν αποκλειστεί το άμεσο αποτέλεσμα, η κατάσταση όσον αφορά την πιθανή ευθύνη του Δημοσίου καθίσταται επίσης πιο περίπλοκη και ασαφής. Στις περιπτώσεις που δεν υφίσταται επαρκής μεταφορά και δεν είναι δυνατή η άμεση εφαρμογή, οι ζημιωθέντες υποχρεούνται να επιδιώκουν την έννομη προστασία τους μέσω αγωγών αποζημιώσεως κατά του Δημοσίου. Τούτο εξ ορισμού επάγεται τον πολλαπλασιασμό των ένδικων διαδικασιών. Επιπλέον, η διαπίστωση «κατάφωρης παραβάσεως» του ενωσιακού δικαίου θα είναι εν γένει δυσχερέστερη όταν ο παραβιαζόμενος κανόνας έχει κριθεί ότι στερείται του βαθμό σαφήνειας και ακρίβειας που απαιτείται ώστε να έχει άμεσο αποτέλεσμα [51].

46 Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006, Αδενέλερ κ.λπ. (C-212/04, EU:C:2006:443, σκέψη 110).

47 Αποφάσεις της 12ης Ιουλίου 1990, Foster κ.λπ. (C-188/89, EU:C:1990:313, σκέψεις 18 έως 20) και της 10ης Οκτωβρίου 2017, Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, σκέψεις 22 έως 29).

48 Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584). Διατυπώνω αυτή τη θέση βασιζόμενος στην παραδοχή ότι το εθνικό δικαστήριο θα επιλέγει είτε τη μία είτε την άλλη λύση και όχι αμφότερες στην ίδια υπόθεση. Με άλλα λόγια, στην παραδοχή ότι το δικαστήριο δεν θα αναγνωρίζει, αφενός, το άμεσο αποτέλεσμα του κανόνα ΜΑΚ έναντι του κράτους μέλους και θα αρνείται, αφετέρου, την οριζόντια εφαρμογή του έναντι άλλου ιδιώτη, επιβάλλοντάς του στην πράξη την ίδια ακριβώς υποχρέωση μέσω σύμφωνης ερμηνείας.

49 Βλ. απόφαση της 26ης Σεπτεμβρίου 1996, Arcaro (C-168/95, EU:C:1996:363, σκέψη 42), η οποία εντούτοις φαίνεται να περιορίζεται στον τομέα του ποινικού δικαίου και στο ζήτημα της θεμελιώσεως ποινικής ευθύνης συνεπεία σύμφωνης ερμηνείας. Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 5ης Ιουλίου 2007, *Kofoed* (C-321/05, EU:C:2007:408, σκέψη 45). Επίσης, βλ. προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Kofoed (C-321/05, EU:C:2007:86, ιδίως σημείο 65), όπου επιβεβαιώνεται με σαφήνεια ότι «[π]ράγματι, μια μέσω διατάξεων του εθνικού δικαίου, δηλαδή έμμεση, εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου σε βάρος του ιδιώτη είναι επιτρεπτή».

50 Βλ. και σημείο 104 των παρουσών προτάσεων.

51 Απόφαση της 5ης Μαρτίου 1996, Brasserie du pêcheur και Factortame (C-46/93 και C-48/93, EU:C:1996:79, σκέψη 56).

4. Πρόταση

76. Κατά τη γνώμη μου, ο κανόνας ΜΑΚ είναι επαρκώς σαφής και ακριβής ώστε να επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να κρίνει εάν υφίσταται «απαγορευτικό κόστος» στην εκάστοτε περίπτωση. Ο εν λόγω κανόνας είναι επίσης απαλλαγμένος αιρέσεων. Ως εκ τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου ως εξής:

Η απαίτηση του άρθρου 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού κατά την οποία οι διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν «απαγορευτικό κόστος» έχει άμεσο αποτέλεσμα. Ο εθνικός δικαστής, ο οποίος διαθέτει εξουσία όσον αφορά την καταδίκη του ηττηθέντος διαδίκου στα δικαστικά έξοδα, ελλείψει οποιουδήποτε μέτρου θεσπισθέντος από το οικείο κράτος μέλος για τη μεταφορά της ως άνω διατάξεως, οφείλει, όταν εκδίδει απόφαση σχετικά με τα δικαστικά έξοδα σε δίκη εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως, να διασφαλίσει ότι η απόφασή του δεν θα έχει ως αποτέλεσμα να καταστήσει «απαγορευτικό» το κόστος της δίκης.

Γ. Επί του πρώτου ερωτήματος: διαχρονική εφαρμογή του κανόνα ΜΑΚ

77. Χωρεί τελικώς επίκληση του κανόνα ΜΑΚ[52] εκ μέρους του V. Klohn εν προκειμένω, δεδομένου ότι η προσφυγή του ασκήθηκε πριν από την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς της οικείας διατάξεως; Εάν χωρεί επίκλησή του, αυτή αφορά μόνο τα έξοδα που συσσωρεύθηκαν *μετά* την ημερομηνία μεταφοράς ή «αναδρομικά» και τα έξοδα που αναλήφθηκαν *πριν* από την εν λόγω προθεσμία; Αυτά είναι τα θέματα που συνιστούν τον πυρήνα του πρώτου ερωτήματος του αιτούντος δικαστηρίου.

78. Εν προκειμένω, η ένδικη διαδικασία άρχισε πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, αλλά συνεχίστηκε και επέφερε τη συσσώρευση εξόδων για σημαντικό χρονικό διάστημα μετά την ημερομηνία αυτή.

79. Στο μέτρο που το πρώτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου αφορά τα έξοδα που αναλήφθηκαν *πριν* από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, φρονώ ότι ως ερώτημα είναι κάπως υποθετικό. Πράγματι, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει σαφώς ότι οι μόνες επίδικες δαπάνες είναι εκείνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της ουσιαστικής φάσεως της διαδικασίας, η οποία άρχισε το νωρίτερο στις 31 Ιουλίου 2007, μετά τη χορήγηση της άδειας ασκήσεως της προσφυγής και άρα *μετά* τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, ήτοι την 25η Ιουνίου 2005.

80. Φρονώ ότι, στην προκειμένη περίπτωση, χωρεί επίκληση του κανόνα ΜΑΚ ως προς τις συναφείς δαπάνες, ήτοι τις δαπάνες τις οποίες ανέλαβε ο οργανισμός χωροταξίας κατά τη διάρκεια της *ουσιαστικής* φάσεως της κύριας δίκης.

81. Θα αρχίσω από την εξέταση του πιθανού χαρακτηρισμού του κανόνα ΜΑΚ ως ουσιαστικού ή διαδικαστικού (1). Στη συνέχεια θα εξετάσω τις εναλλακτικές προσεγγίσεις ως προς το ζήτημα της διαχρονικότητας (2), προτού ασχοληθώ με την εφαρμογή του στην υπό κρίση υπόθεση (3).

1. Η σημασία του αν ο κανόνας ΜΑΚ είναι ουσιαστικός ή διαδικαστικός

82. Κατά πάγια νομολογία, «οι κανόνες διαδικασίας θεωρούνται γενικώς ως εφαρμοζόμενοι επί όλων των διαφορών που εκκρεμούν κατά το χρονικό σημείο που οι εν λόγω κανόνες τίθενται εν ισχύι», ενώ οι ουσιαστικοί κανόνες «ερμηνεύονται συνήθως ως μη αφορώντες διαμορφωθείσες προ της ενάρξεως της ισχύος τους καταστάσεις, παρά μόνο εφ' όσον από τη διατύπωσή τους, τον επιδιωκόμενο σκοπό ή

52 Χρησιμοποιώ εσκεμμένα τον ουδέτερο όρο «επίκληση» στο σημείο αυτό. Το ερώτημα 1 επικεντρώνεται μόνο στη διαχρονική διάσταση του ζητήματος. Ο ακριβής τρόπος με τον οποίο γίνεται η επίκληση του κανόνα (άμεσο αποτέλεσμα ή σύμφωνη ερμηνεία) εξετάζεται στην απάντηση επί του δεύτερου ερωτήματος.

την οικονομία τους προκύπτει σαφώς ότι πρέπει να τούς προσδοθεί ένα τέτοιο αποτέλεσμα»[53]. Κατ' αρχήν οι ουσιαστικοί κανόνες έχουν εφαρμογή μόνο στις καταστάσεις που δημιουργούνται μετά την έναρξη ισχύος τους ή στα μελλοντικά αποτελέσματα των καταστάσεων που έχουν ήδη δημιουργηθεί[54].

83. Ο κανόνας ΜΑΚ δεν εντάσσεται απολύτως σε κανένα από τα δύο πλαίσια, το «διαδικαστικό» ή το «ουσιαστικό».

84. Αφετέρου, είναι αληθές ότι οι διατάξεις περί κόστους συχνά απαντούν στους εθνικούς κώδικες ή κανόνες (πολιτικής) δικονομίας. Εξάλλου, μέρος της νομολογίας του Δικαστηρίου θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι υπαινίσσεται ότι οι κανόνες περί δικαστικών εξόδων είναι διαδικαστικοί. Στην απόφαση Altrip, το Δικαστήριο διέκρινε σιωπηρά μεταξύ των κανόνων ουσίας, όπως η απαίτηση εκπονήσεως μελέτης επιπτώσεων, και των κανόνων διαδικασίας, όπως το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου[55]. Στην απόφαση Edwards, θεωρήθηκε ότι ο κανόνας ΜΑΚ είχε άμεση εφαρμογή, με το Δικαστήριο να υπαινίσσεται, χωρίς όμως να βεβαιώνει ρητά, τον διαδικαστικό του χαρακτήρα[56]. Στις αποφάσεις Saldanha και Data Delecta, το Δικαστήριο χαρακτήρισε ρητά διαδικαστικούς τους κανόνες περί εγγυοδοσίας για τα δικαστικά έξοδα[57].

85. Αφετέρου, θεωρώ αδύνατον να υποστηριχθεί ότι ο κανόνας ΜΑΚ είναι αμιγώς ή σαφώς διαδικαστικός. Γενικά, τα έξοδα συνήθως ρυθμίζονται στο πλαίσιο του διατακτικού της αποφάσεως και κατά κανόνα αντικατοπτρίζουν την έκβαση της επιλύσεως της διαφοράς (ήτοι την απόφαση επί της ουσίας). Το Δικαστήριο στην απόφαση Altrip υπαινίσσεται πράγματι μια διάκριση διαδικαστικού/ουσιαστικού, αλλά ουδόλως προδικάζει σε ποια από τις κατηγορίες αυτές μπορεί να εμπίπτει ένας κανόνας περί εξόδων, όπως ο κανόνας ΜΑΚ. Η απόφαση Edwards απλώς δεν διατυπώνει κάποιο συμπέρασμα επί αυτού του ζητήματος: το Δικαστήριο ουδόλως εξέτασε ρητά το ζήτημα της διαχρονικής εφαρμογής. Το ζήτημα απλώς δεν τέθηκε. Τόσο η υπόθεση Data Delecta όσο και η υπόθεση Saldanha αφορούσαν μόνο την εγγυοδοσία για τα δικαστικά έξοδα και όχι την επιδίκασή τους καθ' εαυτήν[58].

86. Το σημαντικότερο είναι ότι, εξεταζόμενη πιο προσεκτικά, αυτή η νομολογία είναι, κατ' εμέ, εξόχως εκλεπτυσμένη[59]. Η συλλογιστική της δεν ερείδεται τόσο σε δύο στεγανές κατηγορίες «διαδικαστικών» και «ουσιαστικών» κανόνων αλλά είναι μάλλον κλιμακωτή: όλοι οι νέοι κανόνες του δικαίου της Ένωσης έχουν άμεση εφαρμογή, όμως κατόπιν το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα όρια της εφαρμογής αυτών των νέων κανόνων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Αυτά τα όρια, ιδίως υπό τη μορφή κεκτημένων δικαιωμάτων και/ή δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, είναι κατά πολύ αυστηρότερα όταν πρόκειται για σαφώς ουσιαστικούς κανόνες, απαγορεύοντας την αναδρομικότητα με τη μορφή της επανεκτιμήσεως γεγονότων που έλαβαν χώρα στο παρελθόν και περατωμένων νομικών σχέσεων. Αντιστρόφως, είναι και κατά πολύ ηπιότερα ή και ανύπαρκτα στην περίπτωση αμιγώς διαδικαστικών κανόνων. Αυτό που έχει σημασία σε ένα τέτοιο πλαίσιο είναι η σταθερότητα και η προβλεψιμότητα του δικαίου και των προσδοκιών σε σχέση με το συγκεκριμένο είδος του εκάστοτε κανόνα.

53 Αποφάσεις της 12ης Νοεμβρίου 1981, Meridionale Industria Salumi κ.λπ. (212/80 έως 217/80, EU:C:1981:270, σκέψη 9), της 6ης Ιουλίου 1993, CT Control (Rotterdam) και JCT Benelux κατά Επιτροπής (C-121/91 και C-122/91, EU:C:1993:285, σκέψη 22), και της 14ης Φεβρουαρίου 2012, Toshiba Corporation κ.λπ. (C-17/10, EU:C:2012:72, σκέψη 47).

54 Αποφάσεις της 6ης Ιουλίου 2010, Monsanto Technology (C-428/08, EU:C:2010:402, σκέψη 66) και της 16ης Δεκεμβρίου 2010, Stichting Natuur en Milieu κ.λπ. (C-266/09, EU:C:2010:779, σκέψη 32). Βλ., επίσης, αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 1986, Licata κατά ΟΚΕ (270/84, EU:C:1986:304, σκέψη 31), και της 29ης Ιανουαρίου 2002, Pokrzeptowicz-Meyer (C-162/00, EU:C:2002:57, σκέψη 50).

55 Απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2013, Gemeinde Altrip κ.λπ. (C-72/12, EU:C:2013:712).

56 Απόφαση της 11ης Απριλίου 2013, Edwards και Pallikaropoulos (C-260/11, EU:C:2013:221).

57 Αποφάσεις της 26ης Σεπτεμβρίου 1996, Data Delecta και Forsberg (C-43/95, EU:C:1996:357, σκέψη 15), και της 2ας Οκτωβρίου 1997, Saldanha και MTS (C-122/96, EU:C:1997:458, σκέψεις 16 και 17).

58 Τούτο σημαίνει ότι η εγγύηση για τα έξοδα κατ' αρχήν καταπίπτει μόνον αν ο διάδικος που την κατέθεσε ηττηθεί επί της ουσίας. Το επίμαχο ζήτημα στις υποθέσεις εκείνες αφορούσε μάλλον τη διακριτική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας ως προς την απαίτηση εγγυοδοσίας για δικαστικά έξοδα.

59 Γενικότερα επί του ζητήματος της διαχρονικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης στα νέα κράτη μέλη, σε υποθέσεις που διατρέχουν την ημερομηνία προσχωρήσεως, βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση Nemec (C-256/15, EU:C:2016:619, σημεία 27 έως 44).

87. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, στις γραπτές παρατηρήσεις και κατά την ακροαματική διαδικασία η συζήτηση εστιάστηκε λιγότερο σε μια ανελαστική κατηγοριοποίηση του κανόνα ΜΑΚ και περισσότερο στη δυνατότητά του να παράγει αναδρομικά αποτελέσματα και στις προσδοκίες των διαδίκων κατά την έναρξη και καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας.

88. Συναφώς, ο οργανισμός χωροταξίας υπογράμμισε ότι οι «κανόνες της αντιδικίας», συμπεριλαμβανομένου του πιθανού κόστους των διαφορών, δεν πρέπει να αλλάζουν κατά την εξέλιξη της διαδικασίας. Οι διάδικοι καθορίζουν *εξ αρχής* τις στρατηγικές τους βάσει όχι μόνον της νομικής τους εκτιμήσεως επί της ουσίας και τις πιθανότητές τους να κερδίσουν, αλλά και της εκθέσεώς τους στον κίνδυνο των δικαστικών εξόδων.

89. Το επιχείρημα αυτό έχει κάποια αξία. Επίσης, έχει και προφανή όρια. Ιδιαίτερα σε σύνθετα ζητήματα όπως το επίδικο, οι διάδικοι δεν έχουν σαφή εικόνα του συνολικού κόστους από την πρώτη ημέρα. Όσο περισσότερο διαρκεί μια διαδικασία, τόσο μειώνεται και η προβλεψιμότητα. Οι αποφάσεις πρωτοβάθμιων δικαστηρίων ενδέχεται να οδηγήσουν σε εφέσεις, σε περαιτέρω αναιρέσεις επί νομικών ζητημάτων, σε συνταγματικές προσφυγές ή ακόμη, σε σπάνιες περιπτώσεις, σε προδικαστικές παραπομπές στο Δικαστήριο. Είναι μάλλον βέβαιο ότι κάθε συνετός προσφεύγων θα (επαν)εκτιμά την έκθεσή του στα έξοδα σε καθένα από αυτά τα στάδια, αποφασίζοντας αν θα συνεχίσει ή όχι την αντιδικία. Επιπλέον, εν γένει, τα δικαστήρια διαθέτουν κάποια εξουσία εκτιμήσεως (ενίοτε μάλιστα σημαντική) στην τελική τους ανάλυση και στην επιδίκαση των εξόδων.

90. Επιπλέον, διαφωνώ με τον οργανισμό χωροταξίας ότι ως διάδικοι το Δημόσιο και οι ιδιώτες τελούν στην ίδια κατάσταση όσον αφορά τις προσδοκίες τους περί κόστους. Μολονότι ένα κράτος μέλος θα εξετάσει προφανώς το κόστος και τα οφέλη της κινήσεως και της συνεχίσεως της αντιδικίας στο πλαίσιο μιας υποθέσεως, δεν διατρέχει τον κίνδυνο να οδηγηθεί σε πτώχευση από μία συγκεκριμένη δικαστική διαφορά. Για την πλειονότητα των ιδιωτών διαδίκων δεν ισχύει το ίδιο.

91. Κατόπιν των ανωτέρω, φρονώ ότι το ζήτημα της διαχρονικής εφαρμογής του κανόνα ΜΑΚ δεν μπορεί να επιλυθεί απλώς και μόνον αποφασίζοντας σε ποια κατηγορία εμπίπτει, των διαδικαστικών ή των ουσιαστικών κανόνων.

2. Εναλλακτικές προσεγγίσεις της διαχρονικής εφαρμογής

92. Εάν γίνει δεκτό το επιχείρημα που παρατέθηκε ανωτέρω, ότι οι προσδοκίες περί κόστους καθορίζονται κατά την έναρξη της διαδικασίας, το συμπέρασμα είναι ότι οι κατά τον χρόνο εκείνο ισχύοντες κανόνες περί εξόδων, βάσει των οποίων οι διάδικοι καταστρώνουν τις στρατηγικές τους στο πλαίσιο της αντιδικίας, θα έπρεπε να ισχύουν καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας. Όσον αφορά τα έξοδα, οι διάδικοι θα εισέρχονταν, ούτως ειπείν, σε ένα είδος «σήραγγας» στην οποία θα παρέμεναν καθ' όλα τα διάφορα στάδια της διαδικασίας, π.χ. στην αίτηση χορηγήσεως άδειας ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος, στη διαδικασία δικαστικού ελέγχου, στα ένδικα μέσα κατά της αποφάσεως πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, στην απόφαση σε δεύτερο βαθμό, στις παραπομπές σε άλλα δικαστήρια, στις διαφορές επί των εξόδων κ.ο.κ. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, αυτή είναι κατά βάση η θέση του οργανισμού χωροταξίας και της Ιρλανδίας.

93. Κατά τη γνώμη μου, η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαιτέρως προβληματική. Αν ίσχυε, θα επέτρεπε καταστάσεις στις οποίες η ένδικη διαδικασία θα μπορούσε δυνητικά να συνεχίζεται επί δεκαετίες μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς του κανόνα ΜΑΚ.

94. Μια εναλλακτική προσέγγιση είναι ο κανόνας ΜΑΚ να έχει άμεση εφαρμογή σε οποιαδήποτε διάταξη περί δικαστικών εξόδων εκδίδεται μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς. Αυτή η προσέγγιση θα μπορούσε να ερείδεται στην άμεση εφαρμογή διαδικαστικού κανόνα ή στην εφαρμογή ουσιαστικού κανόνα στα «μελλοντικά αποτελέσματα» προγενέστερης αλλαγής της νομοθεσίας.

95. Κατά τη γνώμη μου, μια τέτοια λύση είναι και πάλι κάπως προβληματική. Όπως προανέφερα, δεν συμφωνώ με την άποψη ότι οι προσδοκίες ως προς το κόστος αποκρυσταλλώνονται άπαξ και διά παντός κατά την έναρξη της διαδικασίας. Ωστόσο, δεν χωρεί αμφιβολία ότι κάποιες προσδοκίες υπάρχουν στο εν λόγω στάδιο. Για να φέρω ένα ακραίο παράδειγμα, αν μια οδηγία θεσπίσει έναν νέο κανόνα περί εξόδων την 1η Ιανουαρίου 2018, φαίνεται δύσκολο, αν δεν συντρέχουν ειδικές περιστάσεις, να δικαιολογηθεί η έκδοση στις 2 Ιανουαρίου 2018 αποφάσεως επί των εξόδων η οποία εφαρμόζει αυτόν τον νέο κανόνα ΜΑΚ επί διαδικασιών που έχουν ήδη διαρκέσει επί πολλά έτη πριν από την εν λόγω ημέρα. Μολονότι δεν τίθεται ως ζήτημα στο πλαίσιο της υπό εξέταση διαδικασίας, είναι εξαιρετικά πιθανό ότι μια τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να επάγεται και την εφαρμογή του νέου κανόνα σε δικαστικά έξοδα που αναλήφθηκαν εξ ολοκλήρου πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς (ή ακόμη και πριν από την έκδοση της οδηγίας).

96. Πρέπει να βρεθεί μια μέση οδός. Μπορώ να φανταστώ δύο εναλλακτικές επιλογές.

97. Πρώτον, δύναται να γίνει επίκληση του κανόνα ΜΑΚ ως προς το σύνολο των εξόδων που αναλήφθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, έστω και αν η διαδικασία είχε αρχίσει πριν από την ημέρα αυτή. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα έξοδα κάθε διαδικασίας θα πρέπει να επιμερίζονται σε εκείνα που αναλήφθηκαν (βάσει παραστατικών ή αντικειμενικώς) πριν και σε εκείνα που αναλήφθηκαν μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς.

98. Δεύτερον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο κανόνας ΜΑΚ εφαρμόζεται από την έναρξη του πρώτου νέου «σταδίου» της διαδικασίας που έπεται της λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς. Με τούτο εννοώ τον χρόνο κατά τον οποίο η αρχή (εν προκειμένω το δικαστήριο) που έχει επιληφθεί της υποθέσεως εκδίδει απόφαση με την οποία α) περατώνει την εκδίκαση στο συγκεκριμένο στάδιο, π.χ. απόφαση δευτεροβάθμιου δικαστηρίου επί της ουσίας, ή β) επιτρέπει τη συνέχιση της διαδικασίας, π.χ. απόφαση επί του παραδεκτού ή, εξ όσων αντιλαμβάνομαι από τη διαδικασία ενώπιον των ιρλανδικών δικαστηρίων, απόφαση με την οποία χορηγείται άδεια ασκήσεως προσφυγής.

99. Η δεύτερη αυτή επιλογή βασίζεται στο γεγονός ότι, σε τέτοια βασικά σημεία της διαδικασίας οι διάδικοι συνήθως εξετάζουν ενδελεχώς το κόστος, καθώς και τα υπέρ και τα κατά της συνεχίσεως της αντιδικίας. Μολονότι είναι σαφές ότι τούτο δεν θα ισχύει πάντα, φαίνεται εύλογη υπόθεση και πρακτικά εφαρμόσιμη και προβλέψιμη ως προσέγγιση.

100. Κατά τη γνώμη μου, η δεύτερη αυτή λύση πρέπει να προτιμηθεί από το Δικαστήριο για πολλούς λόγους. Μολονότι η πρώτη επιλογή είναι ενδεχομένως πιο προβλέψιμη, υπό την έννοια ότι παρέχει έναν σαφέστερο, συγκεκριμένο χρόνο για τη δυνατότητα επικλήσεως του κανόνα ΜΑΚ, δεν ισχύει κατ' ανάγκην ότι όλα τα εθνικά συστήματα θα προβλέπουν τέτοιον βαθμό αναλύσεως των δικαστικών εξόδων. Ζήτημα πρακτικότητας της πρώτης επιλογής τίθεται και από άλλα πρακτικά προβλήματα, όπως η χρήση πάγιων τελών (για συγκεκριμένες πράξεις ή τμήματα της διαδικασίας), τα οποία δεν συνδέονται με συγκεκριμένους χρόνους. Εξάλλου, η δεύτερη επιλογή λαμβάνει περισσότερο υπόψη τις προσδοκίες των διαδίκων κατά την έναρξη της διαδικασίας. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία όταν η επίκληση του κανόνα ΜΑΚ στρέφεται κατά ιδιωτών (συνήθως αυτό συμβαίνει, π.χ. όταν ιδιώτης υπέρ του οποίου έχει εκδοθεί οικοδομική άδεια παρεμβαίνει σε διαδικασία προσβολής της εν λόγω αδειοδοτήσεως).

101. Άλλες πιο περίτεχνες και εκλεπτυσμένες προσεγγίσεις βασιζόμενες, επί παραδείγματι, στην ad hoc εκτίμηση των πραγματικών προσδοκιών των διαδίκων σε συγκεκριμένες διαδικασίες θα ήταν, κατά τη γνώμη μου, πολύ πιο πολύπλοκες και θα εξασφάλιζαν πολύ μειωμένη προβλεψιμότητα σε σχέση με τις δύο ως άνω επιλογές.

3. Εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση

102. Υπό την επιφύλαξη της τελικής εκτιμήσεως του αιτούντος δικαστηρίου, η δεύτερη προαναφερθείσα επιλογή –η δυνατότητα επικλήσεως του κανόνα ΜΑΚ από την έναρξη του πρώτου διακριτού σταδίου της διαδικασίας μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς– θα σήμαινε ότι ο V. Klohn μπορούσε να επικαλεστεί τον κανόνα ΜΑΚ ήδη από τον χρόνο λήψεως της άδειας ασκήσεως προσφυγής. Ο κανόνας θα κάλυπτε το σύνολο της διαδικασίας ουσιαστικού ελέγχου και την απόφαση επί της ουσίας.

103. Εντούτοις, θα μπορούσε να προστεθεί ότι, εν προκειμένω, και η πρώτη επιλογή προφανώς, στην πράξη, θα επέφερε το ίδιο αποτέλεσμα, δεδομένου ότι δεν έχουν επιδικαστεί έξοδα όσον αφορά τα προηγούμενα στάδια της διαδικασίας.

104. Τέλος, εξ όσων αντιλαμβάνομαι, τα μόνα έξοδα εν προκειμένω είναι εκείνα που ανέλαβε ο οργανισμός χωροταξίας, ο οποίος είναι δημόσιος φορέας και αντιμετωπίζεται ως τμήμα του κράτους μέλους[60]. Επομένως, δεν τίθεται καν ζήτημα επικλήσεως του κανόνα ΜΑΚ από τον V. Klohn κατά ιδιωτών (εν προκειμένω της παρεμβάσης, ήτοι της εταιρίας που κατασκευάζει την εγκατάσταση). Ως εκ τούτου, δεν θα αναλύσω λεπτομερώς το ζήτημα αυτό. Αξίζει, ωστόσο, να υπομνησθεί[61] ότι, στον βαθμό που ο κανόνας ΜΑΚ θεωρείται ότι έχει άμεσο αποτέλεσμα, δεν χωρεί επίκληση του αποτελέσματος αυτού έναντι ιδιώτη. Αντιθέτως, η υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας εφαρμόζεται στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει στο να υποχρεωθούν άλλοι ιδιώτες να μοιραστούν το κόστος[62]. Αυτός είναι ένας άλλος λόγος που συνηγορεί υπέρ της δεύτερης επιλογής που προτείνεται ανωτέρω, η οποία σέβεται περισσότερο τις προσδοκίες των εν λόγω διαδίκων[63]. Επιπλέον, όπως προαναφέρθηκε στο σημείο 74, στο πλαίσιο του δεύτερου ερωτήματος, αυτός ο διαφορετικός αντίκτυπος στους ιδιώτες είναι ένας ακόμη λόγος για να γίνει διάκριση μεταξύ άμεσου αποτελέσματος και σύμφωνης ερμηνείας.

105. Κατόπιν των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου ως εξής:

Σε υποθέσεις όπως η εκκρεμούσα ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου χωρεί επίκληση της απαιτήσεως του άρθρου 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, κατά το οποίο οι διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν «απαγορευτικό κόστος», όσον αφορά δαπάνες που αναλήφθηκαν από την έναρξη του πρώτου διακριτού σταδίου της διαδικασίας μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, ήτοι μετά την έκδοση αποφάσεως της δικαστικής αρχής που έχει επιληφθεί της υποθέσεως με την οποία αυτή είτε α) περατώνει την εκδίκαση στο συγκεκριμένο στάδιο είτε β) επιτρέπει τη συνέχιση της διαδικασίας.

Δ. Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

106. Με το τρίτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν, παρά το γεγονός ότι ο V. Klohn δεν προσέφυγε κατά της εις βάρος του διατάξεως περί δικαστικών εξόδων (η οποία ως εκ τούτου έχει πλέον καταστεί αμετάκλητη), ο Taxing Master ή το δικαστήριο που ελέγχει την απόφασή του έχει υποχρέωση να εφαρμόσει τον κανόνα ΜΑΚ επί του τελικού ποσού των εξόδων στα οποία καταδικάστηκε ο V. Klohn.

60 Υπό την έννοια της νομολογίας που παρατίθεται στην υποσημείωση 47 των παρουσών προτάσεων.

61 Βλ. σημείο 74 των παρουσών προτάσεων.

62 Ή, ακόμη, υποχρεώνοντας απλώς κάθε διάδικο, συμπεριλαμβανομένων των παρεμβάντων, να φέρει τα έξοδά του, ανεξάρτητα από την επί της ουσίας έκβαση της υποθέσεως, πριν από τη θέσπιση τέτοιου σαφούς και συναφούς κανόνα στο εθνικό δίκαιο.

63 Δεν αποκλείω, σε τέτοια περίπτωση, το εθνικό δικαστήριο να λαμβάνει όντως υπόψη τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των διαδίκων, προκειμένου να αποφευχθεί η επιβολή οικονομικών υποχρεώσεων σε ιδιώτη διάδικο, βάσει σύμφωνης ερμηνείας προς κανόνα ΜΑΚ που δεν έχει ακόμη μεταφερθεί στην εθνική νομοθεσία.

107. Υπό την επιφύλαξη της τελικής εκτιμήσεως του αιτούντος δικαστηρίου, φρονώ ότι ο Taxing Master ή το δικαστήριο που ελέγχει την απόφασή του έχουν υποχρέωση να εφαρμόσουν τον κανόνα ΜΑΚ (είτε ως κανόνα άμεσης εφαρμογής είτε μέσω σύμφωνης ερμηνείας, αναλόγως με την απόφαση του Δικαστηρίου ως προς το δεύτερο ερώτημα).

108. Συναφώς, θα αρχίσω διατυπώνοντας ορισμένες παρατηρήσεις όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά και το εθνικό δίκαιο, όπως αυτά προβλήθηκαν από τους διαδίκους (1). Στη συνέχεια θα απαντήσω στο τρίτο ερώτημα του εθνικού δικαστηρίου (2).

1. Πραγματικά περιστατικά και εθνικό δίκαιο

109. Εξ όσων αντιλαμβάνομαι, η διάταξη με την οποία καταδικάστηκε στα έξοδα ο V. Klohn έχει καταστεί αμετάκλητη.

110. Η νομολογία του Δικαστηρίου δίνει έμφαση στη σημασία της αρχής του δεδικασμένου, προς διασφάλιση τόσο της ασφάλειας του δικαίου και των έννομων σχέσεων όσο και της χρηστής απονομής της δικαιοσύνης, ώστε να μην μπορεί να τεθεί ζήτημα κύρους των δικαστικών αποφάσεων οι οποίες έχουν πλέον καταστεί αμετάκλητες, μετά την εξάντληση των προβλεπομένων ένδικων μέσων ή μετά την εκπνοή των προθεσμιών που τάσσονται για την άσκησή τους[64]. Υπό εξαιρετικές μόνον περιστάσεις, το δίκαιο της Ένωσης μπορεί να απαιτήσει από εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόσει εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες που προσδίδουν σε μια απόφαση αμετάκλητο χαρακτήρα[65].

111. Εν προκειμένω, δεν φαίνεται να συντρέχουν τέτοιες εξαιρετικές περιστάσεις. Μπορεί να γίνουν, ωστόσο, διάφορες αξιοσημείωτες παρατηρήσεις.

112. Πρώτον, μπορεί μεν η διάταξη περί καταδίκης του V. Klohn στα δικαστικά έξοδα να είναι αμετάκλητη, αντιλαμβάνομαι όμως ότι με την εν λόγω διάταξη δεν καθορίστηκε συγκεκριμένο ποσό καταβλητέων εξόδων. Αυτό που φαίνεται να έχει καταστεί αμετάκλητο είναι η δικαστική διάταξη που ορίζει ότι η επιδίκαση *των εξόδων πρέπει να συναρτάται προς την έκβαση* της διαφοράς. Αντιθέτως, το συγκεκριμένο *ποσό* των εξόδων φαίνεται να είναι εν πολλοίς ανοικτό και αυτό είναι που αμφισβητείται επί του παρόντος στην τρέχουσα διαδικασία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου.

113. Δεύτερον, αν ο V. Klohn επιθυμούσε να αμφισβητήσει την εις βάρος του διάταξη περί δικαστικών εξόδων, θα έπρεπε να λάβει σχετική άδεια. Επίσης, η άδεια αυτή θα χορηγούνταν μόνον αν ο V. Klohn μπορούσε να αποδείξει ότι το ένδικο βοήθημά του χαρακτηριζόταν από «εξαιρετικό δημόσιο συμφέρον». Αυτά τα στοιχεία του εθνικού δικαίου επιβεβαιώθηκαν από την Ιρλανδία κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

114. Τρίτον, ο V. Klohn επιβεβαίωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, χωρίς να αντικρουσθεί από οποιονδήποτε διάδικο, ότι δεν είχε γνώση της πιθανής ή ενδεχόμενης καταδίκης του στα δικαστικά έξοδα πριν από την απόφαση του Taxing Master ή τουλάχιστον πριν από το σχέδιο της αποφάσεώς του, το οποίο δημοσιεύθηκε *ένα έτος μετά* τη διάταξη με την οποία το δικαστήριο τον καταδίκασε στα έξοδα. Συναφώς, ο V. Klohn διευκρίνισε ότι τα έξοδα του οργανισμού χωροταξίας τα οποία διατάχθηκε να φέρει με την εν λόγω απόφαση ήταν περίπου τριπλάσια από εκείνα που ο ίδιος είχε αναλάβει κατά τη διαδικασία. Ο παρεμβάς διάδικος προκύπτει ότι δεν διεκδίκησε την καταβολή των εξόδων του.

64 Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 2015, Klausner Holz Niedersachsen (C-505/14, EU:C:2015:742, σκέψη 38 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

65 Αποφάσεις της 13ης Ιανουαρίου 2004, Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17, σκέψη 28), και της 18ης Ιουλίου 2007, Lucchini (C-119/05, EU:C:2007:434, σκέψη 63). Πρβλ. με αυτό που θα μπορούσε να λεχθεί ότι συνιστά τη γενική προσέγγιση στις αποφάσεις της 1ης Ιουνίου 1999, Eco Swiss (C-126/97, EU:C:1999:269, σκέψεις 46 και 47), και της 16ης Μαρτίου 2006, Kapferer (C-234/04, EU:C:2006:178, σκέψη 21).

115. Τέταρτον, ο V. Klohn δήλωσε ότι, κατά τον χρόνο εκδόσεως της δικαστικής διατάξεως με την οποία καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα, πίστευε ότι ο Taxing Master θα εφάρμοζε τον κανόνα ΜΑΚ. Ο V. Klohn παρέθεσε ένα νομολογιακό προηγούμενο του εσωτερικού δικαίου, λίγους μήνες πριν από την έκδοση της διατάξεως περί των εξόδων, το οποίο κατά τη γνώμη του στηρίζει αυτή τη θέση [66]. Το επιχείρημα αυτό αμφισβητείται ιδίως από την Ιρλανδία, η οποία υποστηρίζει ότι «προκύπτει σαφώς» από τη νομολογία του Supreme Court (Ανωτάτου Δικαστηρίου) ότι ο Taxing Master δεν έχει τέτοιες εξουσίες [67].

116. Πέμπτον, εξ όσων αντιλαμβάνομαι, ο Taxing Master διαθέτει ορισμένη εξουσία να μειώνει το ποσό των επιδικαζόμενων εξόδων σε σχέση με εκείνο που ζητείται. Πράγματι, το αιτούν δικαστήριο επιβεβαιώνει ότι ο οργανισμός χωροταξίας αξίωσε αρχικά δαπάνες ύψους περίπου 98 000 ευρώ, αλλά του επιδικάστηκαν μόνο περίπου 86 000 ευρώ. Αντιλαμβάνομαι ότι η αιτιολόγηση αυτής της μειώσεως των εξόδων συνίστατο, κατ' ουσίαν, στο εύλογο των δικαστικών δαπανών και ότι ο Taxing Master θεωρεί ότι οι εξουσίες του για μείωση των εξόδων δεν περιλαμβάνουν τη μείωσή τους λόγω απαγορευτικού κόστους.

2. Εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση

117. Η τελική εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και του εθνικού δικαίου στην υπόθεση της κύριας δίκης εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο. Τούτου δοθέντος, παραθέτω κατωτέρω τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης και τον τρόπο με τον οποίο αυτές μπορούν να εφαρμοστούν, βάσει της δικής μου εκτίμησης των πραγματικών περιστατικών και του εθνικού δικαίου, την οποία εξέθεσα ανωτέρω.

118. Η οδηγία σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού δεν ορίζει το δικαστήριο ή τυχόν άλλο όργανο ως αρμόδιο να διασφαλίσει την εφαρμογή του κανόνα ΜΑΚ. Έτσι, όπως συμβαίνει και με άλλους κανόνες παρόμοιου χαρακτήρα, τούτο συνιστά πρωτίστως ζήτημα του εθνικού δικαίου [68]. Ωστόσο, αυτή η ελευθερία επιλογής των μέσων και των μεθόδων διασφαλίσεως της εφαρμογής του κανόνα ΜΑΚ δεν αναιρεί την υποχρέωση του κράτους μέλους να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει την πλήρη εφαρμογή του σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο σκοπό [69].

119. Η υποχρέωση του κράτους μέλους να επιτύχει το αποτέλεσμα που προβλέπεται από τον κανόνα ΜΑΚ και το καθήκον του, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, να λαμβάνει κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση αυτής της υποχρεώσεως δεσμεύουν τα δικαστήρια των κρατών μελών [70] και εκτείνονται και σε όλες τις εθνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων, κατά μείζονα λόγο, όσων συνδέονται με τα εθνικά δικαστήρια ή αποτελούν τμήμα τους [71].

66 Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2007 του ιρλανδικού High Court (ανωτέρου δικαστηρίου), Kavanagh [HC IEHC (2007) 389 – αριθ. 2007/1269 P].

67 Επιπλέον, η δικαστική διάταξη με την οποία καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα ο V. Klohn (2008) χρονολογείται πριν από την απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, Επιτροπή κατά Ιρλανδίας (C-427/07, EU:C:2009:457), στην οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ιρλανδία δεν είχε μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο τον κανόνα ΜΑΚ. Η νομιμότητα (ή μη) των εθνικών κανόνων περί δικαστικών εξόδων φαίνεται να αποτελεί σημαντικό στοιχείο, το οποίο δεν επιβεβαιώθηκε παρά μόνο μετά τη λήξη της προθεσμίας προσβολής της διατάξεως επιδικάσεως των εξόδων.

68 Βλ., επί παραδείγματι, απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 39).

69 Απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 40).

70 Απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 98).

71 Απόφαση της 22ας Ιουνίου 1989, Costanzo (103/88, EU:C:1989:256, σκέψεις 30 έως 33).

120. Με άλλα λόγια, οι αρχές της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, του άμεσου αποτελέσματος, καθώς και η υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας δεσμεύουν όλες τις αρχές των κρατών μελών, *τόσο τις δικαστικές όσο και τις διοικητικές*. Στο πλαίσιο αυτό, απόκειται πράγματι στην εθνική νομοθεσία να ορίσει σε ποιον συγκεκριμένο φορέα ανατίθεται τελικά η τήρηση αυτών των υποχρεώσεων, *υπό την προϋπόθεση ότι κάποιος το πράττει*. Ο ρόλος του Δικαστηρίου δεν είναι να αποφασίζει επί της εσωτερικής κατανομής των αρμοδιοτήτων των κρατών μελών στον τομέα αυτό και/ή επί της συνταγματικής ταξινομήσεως των εθνικών φορέων, όπως ο Taxing Master.

121. Αυτό που γενικά μπορεί να σημειωθεί είναι το εξής.

122. Με την επιφύλαξη των προαναφερθέντων χρονικών περιορισμών, ένας ιδιώτης όπως ο V. Klohn πρέπει να έχει τη δυνατότητα να επικαλεσθεί τον κανόνα ΜΑΚ ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου και των εθνικών αρχών. Τα εν λόγω εθνικά δικαστήρια και αρχές υποχρεούνται να διασφαλίζουν το άμεσο αποτέλεσμα του κανόνα[72] ή, σε περίπτωση που το Δικαστήριο κρίνει ότι ο κανόνας ΜΑΚ δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα, οι εν λόγω δικαστικές αρχές οφείλουν, εν πάση περιπτώσει, να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με αυτόν τον κανόνα, «στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους»[73], όπως ακριβώς υποχρεούνται να πράττουν και οι εθνικές αρχές «στη σφαίρα των αρμοδιοτήτων τους»[74].

123. Επομένως, το ζήτημα που παραμένει προς εξέταση είναι το κατά πόσον η μείωση των επιδικαζόμενων εξόδων με σκοπό την τήρηση του κανόνα ΜΑΚ εμπίπτει στην «αρμοδιότητα» του Taxing Master ή του εθνικού δικαστηρίου που ελέγχει την απόφαση του Taxing Master. Αυτό αποτελεί βασικό στοιχείο του τρίτου ερωτήματος του αιτούντος δικαστηρίου.

124. Συναφώς, φρονώ ότι, όταν η νομολογία του Δικαστηρίου κάνει λόγο για εθνικές διοικητικές αρχές που εφαρμόζουν τις αρχές της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, του άμεσου αποτελέσματος και την υποχρέωση της σύμφωνης ερμηνείας «στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους», τούτο έχει την έννοια ότι οι εθνικές αρχές πρέπει να το πράττουν όταν διαθέτουν την αναγκαία εξουσία (υπό την έννοια της *γενικής αρμοδιότητας*), χωρίς να υπάρχει ρητή εξουσιοδότηση για τη χρήση της υφιστάμενης εξουσίας για τον συγκεκριμένο σκοπό που επιβάλλει το δίκαιο της Ένωσης. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, το άμεσο αποτέλεσμα και η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου δεν μπορεί να φτάνουν στο σημείο να αναθέτουν στις διοικητικές αρχές μια εντελώς νέα αρμοδιότητα σε σχέση με αυτή που τους απονέμεται βάσει του εθνικού δικαίου, κατά παράβαση, ενδεχομένως, της διακρίσεως των εξουσιών.

125. Από τη διάταξη περί παραπομπής αντιλαμβάνομαι ότι ο Taxing Master έχει την εξουσία να μειώνει τα δικαστικά έξοδα σε ορισμένες περιπτώσεις. Κατά συνέπεια, φαίνεται ότι διαθέτει τη γενική αρμοδιότητα που επιτρέπει την τροποποίηση του ποσού των επιδικαζόμενων εξόδων. Το κατά πόσον η εξουσία του Taxing Master για τη μείωση των εξόδων έχει την έννοια ότι καλύπτει και περιπτώσεις όπως η επίδικη είναι εν τέλει ζήτημα του εθνικού δικαίου, το οποίο εναπόκειται στην κρίση του αιτούντος δικαστηρίου.

126. Εν πάση περιπτώσει, στο μέτρο που το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι ο Taxing Master *δεν* έχει ο ίδιος αυτή την αρμοδιότητα, πρέπει να την έχει το δικαστήριο που ελέγχει την απόφασή του.

72 Απόφαση της 22ας Ιουνίου 1989, Costanzo (103/88, EU:C:1989:256, σκέψη 31).

73 Απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 99).

74 Αποφάσεις της 12ης Ιουνίου 1990, Γερμανία κατά Επιτροπής (C-8/88, EU:C:1990:241, σκέψη 13), της 13ης Ιανουαρίου 2004, Kühne & Heitz (C-453/00, EU:C:2004:17, σκέψη 20), και της 12ης Φεβρουαρίου 2008, Kempter (C-2/06, EU:C:2008:78, σκέψη 34).

127. Κατά πάγια νομολογία, *ιδίως* στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται να διασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους διοικουμένους από τις διατάξεις του ενωσιακού δικαίου και να εγγυώνται το πλήρες αποτέλεσμα αυτών[75]. Ελλείψει σχετικής νομοθεσίας της Ένωσης, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους επαφίεται ο καθορισμός των αρμοδίων δικαστηρίων και η ρύθμιση των λεπτομερών δικονομικών κανόνων που διέπουν τις ένδικες προσφυγές οι οποίες αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης[76].

128. Οι εν λόγω κανόνες δεν πρέπει να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας). Η μη τήρηση της εν λόγω απαιτήσεως ως προς αυτή την πτυχή σε επίπεδο Ένωσης θα αντέβαινε προς την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας[77].

129. Κατά τη γνώμη μου, θα ήταν αντίθετο προς την αρχή της αποτελεσματικότητας να θεωρηθεί ότι ούτε ο Taxing Master ούτε το εθνικό δικαστήριο που ελέγχει την απόφασή του είναι αρμόδιοι να εφαρμόσουν τον κανόνα ΜΑΚ, σε περίπτωση όπως η επίδικη.

130. Καταλήγω σε αυτό το συμπέρασμα λαμβάνοντας υπόψη τα διάφορα πραγματικά περιστατικά που παρατίθενται στην προηγούμενη ενότητα, ένα από τα οποία είναι κατά τη γνώμη μου καθοριστικό, ήτοι το γεγονός ότι η απόφαση επί του ύψους των εξόδων εκδόθηκε πολύ *μετά* τη λήξη της προθεσμίας για την προσβολή της αποφάσεως με την οποία ο V. Klohn καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα. Τούτο σημαίνει ότι ο V. Klohn, προκειμένου να αποφασίσει αν θα προσβάλει ή όχι τη διάταξη περί εξόδων, απλώς δεν είχε πρόσβαση σε κάτι που ομολογουμένως συνιστά βασική πληροφορία: πόσα είναι τα χρήματα που θα μπορούσαν να επιδικαστούν; Συναφώς, υπενθυμίζω ότι μεγάλο τμήμα της επιχειρηματολογίας του οργανισμού χωροταξίας στην υπό κρίση υπόθεση βασίζεται στην παραδοχή ότι η απόφαση περί ασκήσεως ενδίκου βοηθήματος προϋποθέτει *τεκμηριωμένη ανάλυση κόστους-οφέλους*, η οποία οδηγεί σε βάσιμες προσδοκίες. Επομένως, είναι κάπως παράδοξο να ισχυρίζεται κατόπιν κανείς ότι ο ηττηθείς διάδικος πρέπει να αποφασίσει αν θα αμφισβητήσει μια απόφαση περί επιδικάσεως εξόδων χωρίς να γνωρίζει πραγματικά πόσα χρήματα μπορεί να κληθεί να καταβάλει.

131. Κατόπιν των ανωτέρω, προτείνω στο Δικαστήριο η απάντηση στο τρίτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου να είναι η εξής:

Σε υπόθεση όπως η εκκρεμούσα ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, στην οποία η καταδίκη στα δικαστικά έξοδα δεν συνοδεύεται από κανέναν περιορισμό και, ελλείψει ασκήσεως οποιουδήποτε ένδικου μέσου κατ' αυτής, θεωρείται πλέον αμετάκλητη κατά το εθνικό δίκαιο, και πριν από τη λήξη της προθεσμίας για την άσκηση ενδίκου μέσου κατά της εν λόγω διατάξεως δεν είχαν προσδιοριστεί ποσοτικά τα επιδικαζόμενα έξοδα, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί:

– ο Taxing Master ο οποίος έχει, βάσει του εθνικού δικαίου, το καθήκον καθορισμού του ύψους των δικαστικών εξόδων στα οποία ευλόγως υποβλήθηκε ο νικήσας διάδικος, ή

– ο δικαστής που επελήφθη αιτήσεως δικαστικού ελέγχου της αποφάσεως του Taxing Master

να εφαρμόσει τον κανόνα που απορρέει άμεσα από το άρθρο 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού, κατά το οποίο τα έξοδα δεν πρέπει να καθιστούν απαγορευτικό το κόστος της δίκης.

75 Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 111).

76 Αποφάσεις της 16ης Δεκεμβρίου 1976, Rewe-Zentralfinanz και Rewe-Zentral (33/76, EU:C:1976:188, σκέψη 5), της 16ης Δεκεμβρίου 1976, Comet (45/76, EU:C:1976:191, σκέψη 13), της 14ης Δεκεμβρίου1995, Peterbroeck (C-312/93, EU:C:1995:437, σκέψη 12), της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet (C-432/05, EU:C:2007:163, σκέψη 39), της 7ης Ιουνίου 2007, van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, σκέψη 28), και της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψη 44).

77 Απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, σκέψεις 46 και 48).

V. Πρόταση

132. Προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα του Supreme Court (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ιρλανδία) ως εξής:

1) Σε υποθέσεις όπως η εκκρεμούσα ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, χωρεί επίκληση της απαιτήσεως του άρθρου 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουνίου 1985, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον κατά το οποίο οι διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν «απαγορευτικό κόστος» (όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Μαΐου 2003), όσον αφορά δαπάνες που αναλήφθηκαν από την έναρξη του πρώτου διακριτού σταδίου της διαδικασίας μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς, ήτοι μετά την έκδοση αποφάσεως της δικαστικής αρχής που έχει επιληφθεί της υποθέσεως με την οποία αυτή είτε α) περατώνει την εκδίκαση στο συγκεκριμένο στάδιο είτε β) επιτρέπει τη συνέχιση της διαδικασίας.

2) Η απαίτηση του άρθρου 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας 85/337 κατά την οποία οι διαδικασίες δεν πρέπει να έχουν «απαγορευτικό κόστος» έχει άμεσο αποτέλεσμα. Ο εθνικός δικαστής, ο οποίος διαθέτει εξουσία όσον αφορά την καταδίκη του ηττηθέντος διαδίκου στα δικαστικά έξοδα, ελλείψει οποιουδήποτε μέτρου θεσπισθέντος από το οικείο κράτος μέλος για τη μεταφορά της ως άνω διατάξεως, οφείλει, όταν εκδίδει απόφαση σχετικά με τα δικαστικά έξοδα σε δίκη εμπίπτουσα στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως, να διασφαλίσει ότι η απόφασή του δεν θα έχει ως αποτέλεσμα να καταστήσει «απαγορευτικό» το κόστος της δίκης.

3) Σε υπόθεση όπως η εκκρεμούσα ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, στην οποία η καταδίκη στα δικαστικά έξοδα δεν συνοδεύεται από κανέναν περιορισμό και, ελλείψει ασκήσεως οποιουδήποτε ένδικου μέσου κατ' αυτής, θεωρείται πλέον αμετάκλητη κατά το εθνικό δίκαιο, και πριν από τη λήξη της προθεσμίας για την άσκηση ενδίκου μέσου κατά της εν λόγω διατάξεως δεν είχαν προσδιοριστεί ποσοτικά τα επιδικαζόμενα έξοδα, το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί:

   – ο Taxing Master ο οποίος έχει, βάσει του εθνικού δικαίου, το καθήκον καθορισμού του ύψους των δικαστικών εξόδων στα οποία ευλόγως υποβλήθηκε ο νικήσας διάδικος, ή

   – ο δικαστής που επελήφθη αιτήσεως δικαστικού ελέγχου της αποφάσεως του Taxing Master

   να εφαρμόσει τον κανόνα που απορρέει άμεσα από το άρθρο 10α, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας 85/337, κατά το οποίο τα έξοδα δεν πρέπει να καθιστούν απαγορευτικό το κόστος της δίκης.